

'IMU BUKI TABU 'U DA MWARATONI.

BUKI 1.

**BUKI TABU 'ANA SINABWA
TETERINA.**

By

Dr. ROY L. SMITH

Adapted and Translated by

Rev. R. V. Grant

VJ
Dobuan
7a

"Know Your Bible Series "

Book No. 1

The Growth of the Bible.

With Compliments
R. W. Grant.

'IMU BUKI TABU 'U DA MWARATONI.

**TRANSLATIONS DEPARTMENT
CANBERRA BIBLE HOUSE**

BUKI I.

BUKI TABU 'ANA SINABWA TETERINA.

By

Dr. ROY L. SMITH

Adapted and Translated by

Rev. R. V. Grant

In Dobuan

Methodist Mission,
East Cape,
Papua.
1948.

Dr. Roy L. Smith goma America, ta Tologuguya Methodist. Ta ma 'ina sinasinapu wawasae. 'Eguma 'ana esana maibo'ana ta 'etoladi, gete Dr. Roy L. Smith, M.A., B.D., S. T. D. Dr. Smith me Methodist 'idi pepa 'i gibugibubu wiki 'ebweuna 'ebweuna.

Ma'ina gwausoara 'i tagwara be 'ina buki 'aina ya gibuni be 'ena Dobu. Ya lokagutoki 'enaia.

Ta wate 'ebweu boda 'ina Buki nina si loinena. Taudi 'adi esana Abingdon-Cokesbury Press. Tuta yauna me Methodist 'idi buki si pirinitidi.

Taudi wate 'edia ya lokagutoki 'idi tagwara manuna.

Dr. Smith be Abingdon-Cokesbury Press nina si lemeda sina-bwana.

'Abo'agu buki gete ya gibubuna manuda ga muriega ya gibunina ga 'ena Dobu.

'Abo'agu

Ralph V. Grant.

**TRANSLATIONS DEPARTMENT
CANBERRA BIBLE HOUSE**

VJ
Dobuan
7a

BUKI TABU 'ANA SINABWA TETERINA.

1. Buki Tabu To'ase?

Buki Tabu nigea buki 'ebweunamo, ta buki yauna esia. Ta lowaenei si sa'u egogoned. Buki yauna nidi me Diu 'idi tapwaroro 'aina 'ana 'etoladi be wate Kerisianao 'idi tapwaroro 'ana 'etoladi.

2. "Lowaenei si sa'u egogoned." To'ase gete?

Gimi tutaia mari tai be mari tai 'i 'etoladi tapwaroro manuna. Nigea si 'eto'etoladi 'aene tuta muriega si da sa'u egogoned buki 'ebweuna 'ena. Taudi si 'etoladi sabi lema 'idi tomtaiao. Ta yakwara yauna si gumwara, ga mari epata 'idi 'etoladi nidi si sawedi, ta 'aina si guitoyasedi ta 'aina si giyaidi. Ta buki 66 nidi 'ida Buki Tabu 'ena si miami si esinuedi buki yau wawasae 'ediega, ga si sa'u egogoned buki sinabwana 'enaia.

3. Eisa yakwara ni'atu si gumwara ga Buki Tabu si 'etoladina?

Buki Tabu nigea si 'eto'etoladi tuta 'ebweunamo 'ena. Ta esia mari tutaia be mari tutaia si 'etoladina. Buki 'aina si 'etoladidi eisa nai anaredi yakwara Yesu Keriso 'ina tubua nunganinaia. Ta Buki 'ebweuna si 'etoladina yakwara 150 Yesu Keriso 'ina mwawasa murinaia. Ta tuta gamwagamwanaia buki yauna si 'etoladidi. Buki nina si gimi losaronina si 'etoladina yakwara 750 Yesu nunganinaia. Ta buki 'aina si gimi 'etoladidi matupwadi ta nigea si losalosaroni. Buki nina si gimi losaronina si 'etoladina yakwara 750 Yesu nunganinaia.

4. To'ase manuna si eesena Buki?

'Ida Buki Tabu nigea buki 'ebweunamo, ta buki yauna si sa'u egogoned buki sinabwana 'ebweuna 'ena. Gimi tutaia buki gidaridi nidi si sa'u egogoned buki 'ebweuna 'ena si mia dumaduma, ta 'ebweuna 'ebweuna 'i miami taunamo. Nigea si elemalema. Tuta muriega si egogoned be si sa'u ataedi buki sinabwana 'ebweuna 'enaia, ta si eesena "Buki Tabu", 'atua buki 'ebweunamo.

5. Yaita Buki Tabu 'i 'etoladina ?

Buki Tabu 'ana to'etoladi yaudi. Ta 'ebweuna 'ebweuna 'i 'etoladi mari tuta be mari tuta 'ena. Ta wate 'ebweuna 'ebweuna 'i 'etoladi mari 'asa be mari 'asa 'ena. Ta wate mari 'are 'enega si 'etoladi. To'etoladi 'aidi 'adi esana ta mwaratonidi ta 'aidi 'adi esana nigea ta mwaramwaratoni. Sawesawedaia ta ona be ta gwae me Iberiu si 'etoladina. Ona 'ai'aila to-apwesa pu'epu'edi si 'etoladina 'aina buki. Ta buki yau wawasae esia me Iberiu 'idi guinua.

6. Buki Tabu mwa'o si 'etoladina ?

Sawesawedaia be ta ona besobeso be ta gwae Buki Tabu si 'etoladina Sena Tabu 'enaia ta ora 'ana esana Mediteraniani serabenaia. Buki Tabu tupwana ma sinabwana si 'etoladina Sena Tabu 'ena, ta tupwana gidara kwakwaiona si 'etoladina mariesenaia be mariesenaia. Yeremaia 'ina buki 'ana 'ebelosaroni si 'etoladina Itipita 'ena. Ta Buki 'aina Onaupaua Auauna 'ena si 'etoladina Roma 'enaia. Ta gidarina si 'etoladina Anitioki 'enaia, be Alekisanidiria 'enaia. Ta sinabwana esia si 'etoladina Sena Tabu 'enaia, ta me Esia 'idi bubunega si 'etoladina.

7. Me Esia 'idi bubuna nina to'ase ?

Ni'atu ta mwaratoni taudi me Australia 'idi 'etoladi nigea nadigega 'abo'ada me Papua 'ida 'etoladi. 'Idi nuanua be 'ida nuanua si dumaduma ta 'enega. Nadigega me China 'idi 'etoladi be 'idi nuanua dumaduma wawasae. Lowaenei ga batua me Esia 'idi bubuna 'i miami 'etoladi be ona manudi. 'Idi ona 'atua ma'ama'a-yau tuga. Ta tuta yauna 'idi ona si loeposeyana daitena. 'Abo'ada ta bubuna tupwana nadigega taudi. Wa'ita, tai 'ebweuna 'ebweu bomitawa tosinabwasana 'i 'itena, ga muriega 'i ila 'ina 'asaia, be 'i simana yage gote gosenaio 'edia. Ta 'ebweuna 'i enaida 'enaia be 'i gwae, "Mwa'adega 'ana sinabwa? Gete nadigega?" Ta gosiana 'i e'isena ga 'i gwae, "Yal Gote gidarina! Bomitawa nina 'atua anua tugal!" Ta yauyaua ta mwaratoni 'ana sinabwa nigea nadigega anua. Gote nigea kapekapeana. Ta nigea ta gwae

gosedā nina 'ena, "U kabo". Nigea. Ona gote 'ida bubuna tuga, be ta mwaratoni gote 'enega 'i eonedā 'aene bomitawa nina sinabwa wawasae. Nadigega tuga me Iberiu si bubuna. Sawesawedaia be ta nua 'i'isi gote be 'i lemeda Buki Tabu 'ana li'ama 'enaia.

8. To'ase manuna Buki Tabu si 'etoladina?

'Eguma ta sasawa Buki 'ebweuna 'ebweuna ta da mwaratoni to'etoladi 'ebweuna 'ebweuna 'i 'etoladi mari 'are be mari 'are 'enega. Ta, wa 'ita, 'ebweuna 'ebweuna 'i 'etoladi wate sabi lema tomota 'idi tapwaroro. Gete 'are 'ai'ailina 'enega si 'etoladi, sabi lema tapwaroro.

9. Onaupaua Lowaenei to'ase?

Gimi tutaia me Iberiu si e-iyabwebwe me Itipita 'edia. 'Enega Eaubada Mosese 'i bwaunya be 'i li'amidi be 'i anuganedi sena auuana 'enaia. Tuta nina si apwesa Itipitega me Iberiu si onaupaua Eaubada ma'edi. 'Enega Yeoba Eaubada 'idi Eaubada Tebweuna, ta taudi Yeoba Eaubada 'ina tomota be 'ina toguinua bare'uya. Gete Eaubada 'ina onaupaua unu 'edia, ta onaupaua gete 'idi tapwaroro 'ana 'autui 'ai'aila. Me Iberiu si giyai 'i'isina, ta 'aina tuta si 'amaiabena, ta 'aina tuta si le'oena. Ta buki nidi si sa'u egogonedi Onaupaua Lowaenei 'ena si etetera me Iberiu 'idi guinua onaupaua nina 'ubuninaia.

10. Onaupaua Auuana to'ase?

Me Iberiu si nuena Eaubada 'ina lina si mwaratonina. Ta si nuena Eaubada 'ina lina 'i 'ebwaedi Mosese 'enega, ta 'enega Mosese 'ina buki nima nidi si eesedi "Lina 'ana Buki". Wate si gwae 'aene tomota nidi nigea si ematamatana lina nidi 'edia nigea kapekapeana Eaubada si giegwausoari.

Ta manuna Eaubada lina nidi 'i 'ebwaedi si eesedi taudi "Onaupaua 'ina Tomota".

Muriga Yesu Keriso 'i mai bare'uya ga 'ina mwawasa murinaia 'ebweu tapwaroro auuana 'i sinabwa sena yaunya 'edia. Ta tapwaroro auuana gote 'ana esana Kerisitiani. Wate,

tomota 'aidi si 'eto'etoladi Yesu 'ina ona be 'ina guinua manudi, be wate 'idi nuanua Kerisitiani manuna. Ta 'idi 'etoladi nidi si sa'u egogonedi 'ebweu buki auaua 'ena. Ta tonono yaudi si e'ita 'aene Yesu 'ina mwawasa be, 'ina tooro limana nadigega onaupaua auaua Eaubada be 'ina tomota ma'edi. Boiboi nina Yesu ma'ina tononoyao si e'ai rererea ta 'edia Yesu 'i gwae, "Keiga gete Onaupaua auaua raragu 'enaia". Ta 'enega aua gote 'enega ga batua taudi Yesu si yarena ga 'ina 'etoseyana si lobena si e-Eaubada 'ina tomota. Ta, wa 'ita, aua gote 'enega gea'abo si nuanua 'i'isi susu nai rara, nai bwara 'ana 'ita. Ta esia si da nua 'i'isi egosigosiana Yesu Keriso 'ena. Gete 'autui nina 'ena Kerisitiani 'ana tosimanao si 'abi'abi. Ta 'enega 'idi 'etoladi si eesedi "Onaupaua Auaua".

11. Onaupaua Lowaenei be Onaupaua Auaua 'adi 'ebegiedumaduma to'ase?

Buki 'erua gete si erererea tupwana. Gete 'ena si erererea :-
(1.) Buki gidaridi nidi si sa'u egogonedi buki sinabwana 'erua 'edia si esinuedi ma'idi nuanua. (2.) Totapwaroro 'ai'aila si esinuedi manuna buki nidi tapwaroro 'ana 'ebelema sinabwana. (3.) Buki 'ebweuna 'ebweuna si gimi 'etoladina ga taunamo si sakowasi-ena sena yauna 'edia. (4.) Onaupaua 'erua getedi si egogonedi ga muriega 'idi deriegogona si 'awabobo'enedi ta si eesedi "Etoladi Tabu"

Ta 'ebegiedumaduma 'aidi si miami. Gete 'ebegiedumaduma nidi. (1.) Onaupaua Lowaenei 'i emwasara 'ebeloina 'ebweuna manuna, ta Onaupaua Auaua 'i emwasara tapwaroro 'ana sinabwa be 'ina saila manuna. (2.) Onaupaua Lowaenei tai be ine 'aidi teteridi 'i simanedi manuna taudi to-ewaiwai 'idi tutaia. Onaupaua Auaua Yesu Keriso 'i simanena. (3.) Yage yauna nigea ta mwaramwaratoni Onaupaua Lowaenei 'ana to'etoladi manudi. Tuta nina si 'etoladina Onaupaua Auaua to'etoladi yau wawasae si simana mari yage be mari yage, ga tomodaita 'idi nuanua be 'idi guinua si simanedi. (4.) Yage yauna Onaupaua Lowaenei 'ena si apwesa, ga yakwara yauna si gumwara bemi ga muriega to'etoladi si 'etoladi buki 'ena. Onaupaua Auaua esia 'i dumaduma wawa-

sae gete 'ena, ga to'itao be tosimanao taudi si 'etoladi yage nidi si 'itedi be si guguyaedi. (5.) Kerisitianoa Onaupaua Lowaenei be Onaupaua Auauna si eesedi "Buki Tabu". Me Diu esia si emisenena Onaupaua Lowaenei, ta Onaupaua Auauna si guitoyasena.

12. 'Etoladi Tabu to'ase?

Bare'u gete 'ena tapwaroro yauna si miami, ta 'aidi ma'idi 'etoladi taudi. Ta 'etoladi nidi yage yauna si simanedi tapwaroro nidi manudi. Ta tomota si amaiabedi manuna 'idi tapwaroro 'ana 'etoladi, ta 'enega si eesedi "Etoladi Tabu". Ta me Iberiu be Kerisitianoa 'etoladi yauna si 'amaiabedi ga si eesedi 'idi 'etoladi tabu. 'Etoladi nidi 'enega Yeoba Eaubada 'ina nuanua be 'ina lolina 'i e'itedi ta 'enega. Ta tomota Ona Tabu nidi 'idi lolina si nua 'i'isidi ga 'edia si ematamatana, manuna nigea tomota 'idi lolina ta Yeoba Eaubada 'ina lolina esia.

13. Buki Tabu 'ana to'etoladio 'idi nuanua si simanedi 'eda 'ebweunamo 'enega nai mari 'eda be mari 'eda 'ediega?

Buki Tabu 'ana to'etoladio nigea si murimuria 'eda 'ebweunamo. Ta esia mari 'eda be mari 'eda 'ediega 'idi nuanua si 'etoladidi. Wa 'ita, Guinua 'ana to'etoladi 'ina buki nadigega 'ebweu tuta teterina. Same esia'atua tomota 'idi wari, be wari nidi 'ediega 'idi nuanua si simanedi. Buki Lolina nigea nadigega leta, ta esia Yeoba 'ina lolina yauna me Diu 'edia si sa'u egogonedi buki 'ebweuna nina 'enaia. Paulo 'ina 'etoladi Pilemoni 'ena tai 'ebweuna 'ina 'etoladi gosiana 'ena. Esiteri nadigega emwasara daita. Yemesa 'ina 'etoladi guguya tuga. Esira be Niemaia si 'etoladi yage nidi si nua 'i'isidi 'idi tutaia. Solomoni 'Ina Wari 'ena oboboma warina si sa'u egogonedi. Ta Onasemalimali 'ena tomota 'idi onasemalimali si egogonedi. Neumi 'ina buki nadigega 'ebetapwaroro.

14. 'Enega to'ase ta da nuanua gete manuna?

Sawasawedaia be ta nuanua nugana nai buki gote ta sawasawa nai wari, nai emwasara daita, nai lolina, nai onasemalimali, nai tai 'ina 'etoladi gosiana 'ena. Manuna lolina 'ana 'etoladi 'ebweuna,

ta wari 'ana 'etoladi dumadumana. Ta 'eguma 'ebweuna 'i 'etoladi 'ai'aila 'ina tuta manuna, nigea sawesawedaia be sasawa 'atua onasemalimali. Ta 'eguma 'ebweu tai 'ina leta gosiana 'ena ta sasawa, sawesawedaia be ta gimimwaratoni yaita 'i 'etoladi be 'arena 'i 'etoladi. Be 'enega 'ida Buki Tabu ta da sawa 'ai'aila, be gea 'abo ta sawasawagesi.

15. 'Enega to'ase ta da gwae? 'Aene Buki Tabu 'ana sawa mwau?

Tamo! Buki Tabu 'ana sawa mwau 'Eguma ta 'ebesa 'ai'aila Buki Tabu 'ina nuanua be 'ina e'ita, 'ana sawa nigea kapekapeana, ta mwau esia. Nigea sawesawedaia be 'ida Buki Tabu ta li'ama 'abo nigea ta gimigimi mwaratoni tomota 'idi bubuna, be tuta 'ebweuna 'ebweuna teterina, be mari 'ebeloina 'aina teteridi. 'Eguma yage gote nadigega ta sinasinapudi, kapekapeana be 'ida Buki Tabu 'i maedana 'edaia.

16. Kapekapeana be tomo daita Buki Tabu si sasawa nai nigea?

Tamo. Kapekapeana be Buki Tabu si da sawa be 'adi lema si da loba. 'Upwa yauna 'adi sawa nigea mwau, ta paruparuna esia. Ta 'enega sawesawenaia be gogama 'upwa nidi si da sawa ma 'idi mwaratoi. Ta gete ta da nua 'i'isi. 'Eguma ta 'ebesa yage nidi manudi ni'atu ta sawena 15 'enaia, 'ida mwaratoi 'ana loeposeana ta loba, be buki nina 'i da maedana 'ai'aila. 'Upwa 'aina dumadumana tuga. 'Adi e'ita 'i miami nadigega niu ma keuteutena. 'Eguma 'abo'ada niu esiona nuanuada, ta gesoma bemi be 'enega ta e'ai. Nadigega tuga ta 'ebesa yage yauna nidi ta sawedi 15 'enaia manudi nugana, ga muriega buki nina nai 'upwa nina 'i e'enida.

17. To'ase be to'ase manudi Onaupaua Lowaenei 'i e'iteda?

Onaupaua Lowaenei 'i e'iteda yage yauna manudi. 'I e'iteda gabemani 'ina guinua manuna. Wate 'i e'iteda yage getedi manudi susu 'ana loinao be, 'ebeloina 'ana loinao be, madawara be, obo-

boma be, ubulu be, tomota 'idi miabobo 'ana 'ana loinao be, gimi tuta teterina be, 'asa 'ana gie 'esasa be, masura be, tapwaroro be, tapwaroro 'ana loinao be, tomota 'idi guinua be, nuasiwaroa be, wasegigi be, le 'oasa be, 'aina yage wate be.

'Ai'aila, Onaupaua Lowaenei 'i gimi 'i'e 'iteda Yeoba Eaubada 'ina 'tapwroro be 'ina nuanua manudi. Ta da nua 'i'isi totapwaroro si rugu Eaubada 'ina 'ebeloina 'enaia, ta bare 'u gete ta 'ina yage yao nigea si pilipilisinedi. Gamwagomwanidia si miami. Ta 'enega Onaupaua Lowaenei 'i too be tomota 'i lemedi yawasidi 'ina guinua yauyauna 'edia.

18. Me yaisigei 'enadiega Buki Tabu si 'etoladina ?

Onaupaua Lowaenei si 'etoladina me Iberiu 'enadiega. Tupwara gidarasedaina si 'etoladina mari 'enanega. Mari 'enana gote Aramaic. Onaupaua Auauna si 'etoladina me Girisi 'enadiega. Gimi tutaia me Iberiu si onaona 'ena Iberiu. Ta tuta muriega 'ena yaudi si onaona 'ena Aramaic, ta 'idi ona taudi si egagarena tapwaroro 'ina guinua namo manuna. Ta 'enega yaudi 'ena Iberiu si nuapupurena ga si sinabwa 'ena Aramaic 'ena. Ta tuta gote me Iberiu si onaona 'ena Aramaic, me Girisi 'si nugana sinasinapu 'ena. 'Enega taudi 'idi sinasinapu 'ana loeposeana si 'ebesa si onaona 'ena Girisi wate 'enega. Ta 'enega me Girisi 'enadi 'i abara sena yauna 'edia ga 'i susaila. 'Enega tuta nina Onaupaua Auauna si 'etoladina, si 'etoladi 'ena Girisi manuna tomota yau wawasae ona gote si mwaratonina. Tuta gete tosinasinapu yaudi si 'ebe 'ebesa Sena Tabu be mari esena 'edia sabi mwaratoni tomota 'idi guinua be 'idi nuanua gimi tutaia. Ta tuta yauna tomota 'idi leta si lobedi, ta wate 'idi 'etoladi yage yauna manudi. Wate gogama to 'etoladi 'idi seleiti yauna si lobedi, ta si sawedi. Ta 'etoladi yauyauna gotedi 'ena Girisi tuga, nadigega. Onaupaua Auauna si 'etoladina tomota 'idi ona 'asiata 'ebweuna 'ebweuna 'enega.

19. Buki Tabu mwa'adega si 'etoladi esena gimi tutaia ?

Ni'atu ta mwaratoni 'ida buki gete si pirinitina 'ida senaia, ta 'etoladi matana kainumu 'enega. Leta kainumu yau wawasae nidi si miami 'ebweu bokisi bababana 'enaia, ta mari leta be mari leta

'i miami 'ina sena tauna 'ena. 'Enega topiriniti ona 'ebweuna 'ebweuna si 'abidi nimadiega leta nidi 'ediega. 'Enega ni'atu yawa 'ebweuna 'ebweuna si 'abidi, 'enega si piriniti. Ta 'abi 'ebweuna 'enega kapekapeana yawa yau wawasae si piriniti, ta 'ebweuna 'ebweuna 'ana 'ita rererea. Muriega leta nidi si ligeidi be mari ona si 'abidi 'ediega, ga mari yawa si piriniti. Ga muriega yawa yau-yauna si sa'u egogonedidi buki 'edia, ta buki 'ebweuna 'ebweuna 'ana sawa rererea. Guinua piriniti-si gimi guinua gote nadigega yakwara 1450 A. D. 'enaia. Ta tuta nukanuganinaia nigea si piripiriniti. Nimadiega tuga si 'etoladidi. Buki Tabu 'ebweuna 'ebweuna si 'etoladi nimadiega gimi tutaia. Guinua mwau wawasae tuga. Tuta gete tosinasinapu gimi buki nidi si eesedi "Manuscripts". 'Eguma ona gote ta gibui, "Nima 'ana 'etoladi".

20. Gimi 'etoladi getedi si sinabwa tapwaroro manuna nai nigea?

Yesu 'ina tutaia ta tuta murimurianaia Buki Tabu nai Buki Tabu 'upwa'upwana 'adi yau tausanao si miami Anua Tabu yau wawasae 'edia. Ta Yesu 'ina tologuguyao Onaupaua Lowaenei be Onaupaua Auauna si sawedi tapwaroro 'ana tutaia. Me Diu 'idi to-e'itao Onaupaua Lowaenei namo si sawena 'idi Anua Tabu 'edia. Tuta yauna Buki Tabu nidi si mia ataia Anua Tabu 'enaia manuna anua tabu 'ana toloinao si gimwanedi Anua Tabu nina manuna. Nigea sawesawedia be tomota 'idi Buki Tabu si gimwanedi taudi 'Ana maisa 'i sinabwa wawasae ta 'enega. Ta gete 'arena buki maisana 'i sinabwa; nigea si piripiriniti ta esia si 'etoladi baredi buki 'ebweuna 'enega ga buki auauna 'enaia. Gote paisewa sinabwana, 'enega buki maisana 'i tu'e wawasae. Tuta gete nigea 'ebweu gimi buki 'i miami bare'uya. Buki 'eto'etoladi baredi dimo si miami. Ta buki nidi 'atua 'abo'ada 'ida Buki Tabu 'ana 'ebeyona gimi Buki Tabu ma'ena.

21. To'ase manuna nigea 'ebweu gimi Buki Tabu 'i miami 'edaia tuta gete?

Ona 'ai'aila, tuta gete nigea 'ebweu leta 'i miami Paulo nimana tauna 'ena. Nigea 'ebweu tetera bobo'ana 'i miami gimi to'etoladi

nimana 'ena. Ta 'arena gete. Pwepwai be iniki nigea si miamia ataia. Eisa nai yakwara si gugumwara ga ni'atu pwepwai 'i kadekadeli be 'i esabu? Eisa nai yakwara ga iniki 'i launa ga 'i kweuna tauna? 'Eguma ta 'ebesa buki 'ama 'edia 'ena tamadao Buki Tabu teterina si 'etoladina Saragigi 'ina tutaia, to'ase ta da loba? Buki yauna 'ana sawa mwau manuna ni'atu iniki 'i abe 'i abisawara. Ta Buki yauna 'ediega yawa yau wawasae ni'atu si esabu egumwaridi. Ta gote nigea tuta dudurana.

Nadigega tuga Buki Tabu 'ana gimi leta ni'atu si gumwara. Ta 'idi ona nigea 'i gumwagumwara, manuna ni'atu si 'etoladibara limedi. 'Etoladibara limalimana 'enega Buki Tabu 'ina ona si 'etosyedi lowaenei ga batua 'enaia.

22. Manuscript nidi 'eisa 'adi yau 'edaia tuta gete?

Nigea ta mwaramwaratoni 'ai'aila 'eisa 'adi yau si miami. 'Ena Girisi tuga buki 'adi yau 1,500 si miami. Ta 'ena Iberiu be 'ena Roma be, ta wate mari 'enana yau wawasae 'ena si miami.

Gimi buki nidi 'ediega 'etoi si nugana. 'Etoi nidi 'adi esana Codex (Kodekisi) Sinaiticus, Codex Alexandrinus, Codex Vaticanus.

23. Codex to'ase?

Gimi tutaia me Iberiu si 'etoladi 'ebweu pwepwai dudurana 'ena. Pwepwai nina si gibubuna kigweruru 'ediega. Wate pwepwai nina nigea bababana, ta dudurana esia, ta kaiwe pulpulidi 'erua 'ena si nunumi. Muriega sipi bwara si gibubuna, be 'ena si 'etoladi, manuna bwara gote pa'arina ta gea'abo 'i lomanini be 'i esaesabu egumwari. Ta bwara nidi si 'upwa lelelea, ga yauna si sa'u egogoned, ga tupitupina 'ebweuna 'ena si yonidi. Gote 'enega 'idi buki si lobena, ta buki nidi si eesedi "Codex".

24. Codex Vaticanus to'ase?

Buki gete 'i kadekadeli wawasae. Tapwaroro Roma si giyai'isina tuta gete. Buki gete yawana 'adi yau bwara 700, ta bwara 'ebweuna 'ebweuna 'ana sinabwa lelelea. Ta 'ana sinabwa nina

serabenaia 12 inisi ana dudura, be 12 inisi ana bababa. Yawa yauna nigea si miami tuta gete. Tupwana buki Nugana si loseyena, be wate Same 'aina si loseyedi, ta buki nina 'ana 'ebelosaroni tuta gete Iberiu, 'upwa 9, ta tomwana 14 'ena.

25. Codex Sinaiticus to'ase?

Codex Vaticanus 'i kadekadeli wawasae, ta Codex Sinaiticus 'ana kadekadeli serabe 'ai'ailinaia. Nugana me Russia si giyai'i'isina. Tai 'ebweuna buki gete 'i lobena anua tabu 'ebweuna 'ena 'oia 'ana esana Sinai serabenaia. Yakwara 1935 'enaia me England si gimwanena ga batua si giyai'i'isina London 'enaia. Buki gete maisana me England 'edia £125,000 serabenaia.

26. Codex Alexandrinus to'ase?

Gete wate buki kadekadelina. Me England si giyai'i'isina.

27. Kapekapeana be tomota gimi buki nidi si sawadi tuta gete?

Nugana toloinao tomota yaudi si 'etobodedi be gea'abo buki nidi si gitoogitoo, 'abona nai si gisabudi. Muriega me England yawa 'ebweuna 'ebweuna si ema'ama'ayaudi ga ma'ama'ayau nidi 'ediega buki auaudi si gibubudi 'abo'ada 'ida pwepwai 'enega. Ta 'enega kapekapeana be yaita nai nuanuana 'i da 'ebesa gimi buki nidi 'edia.

28. To'ase 'ena gimi buki si 'etoladidi?

Ni'atu enaida gete ta e'isena 23 'enaia. Nugana 'idi pwepwai si gibubuna Kigweruru 'ediega. Kigweruru nidi adi esana papirusa (papyrus). Kigweruru yauna si sa'u paruparudi be 'enega 'aidi si sa'u barabara, be 'enega si tutudi, ga muriega 'i epwepwai. Pwepwai gete nigea 'i pa'apa'ara. 'Enega si 'ebesa 'ebweu to'ase pa'arina, ta muriega sipi bwarana si toona, ga si esinuena manuna 'i pa'ra wawasae.

29. Gimi Buki Tabu mwa'adega si 'etoladi esedi?

Gimi buki yaulyaudi tomota si 'etoladidi nimadiega. Ta taudi si 'etoladi kapekapeana gimi tutaia si eesedi "To'etoladio". Nugana

si 'etonono 'ebweu to 'etoladi 'ena, be 'ina lina 'ena si miami yakwara 'aina ga ni 'atu kapekapeana be taudi si 'etoladi. Nuḡana me Girisi si 'etoladi ta 'etoladi matana sinabwanamo 'enega si 'etoladi. 'Etoladi gote so 'i yaita, 'enega 'etoladi matana gidaridi si gibubudi ga gote 'enega si 'etoladi manini. 'Idi 'etoladi 'ana sawa nigea mwau, ta me Iberiu 'idi gimi 'etoladi 'ana sawa mwau wawasae.

30. To'ase 'arena me Iberiu 'idi gimi 'etoladi 'ana sawa mwau?

'Ida 'etoladi 'ena matana nima si miami 'adi esana "vowels". Nate "a", "e", "i", "o", "u". Mari 'etoladi matana yauna si miami. 'Eguma ta ona nai ta 'etoladi tuta yauna 'ebweu mari 'etoladi matana ta gitubwena vowel 'ebweuna ma'iyana, nadigega 'b' be 'a', 'enega 'ba' ta loba. Gimi tutaia me Iberiu vowel yaulyaudi si pili-sinedi 'etoladi 'ena. Si nuena sawesawenaia be tosawa vowel nidi 'i sawedi tauna. 'Enega 'eguma si 'etoladi 'bada', 'etoladi matana 'erua namo si sa'udi, nate 'b' 'd', be si emisa 'aene tosawa 'i da mwaratoni nai ona gote 'bada', nai 'boda', nai 'badi', nai mari ona. Gote mwau wawasae, 'enega tuta muriega to 'etoladi ao si lina be 'enega we'iwē'iyāia 'aina si sa'udi ona 'ebweuna 'ebweuna 'ena be 'enega tomota si da mwaratoni 'ai'aila to ona si 'etoladina.

31. Gote namo gimi 'etoladi 'ana mwau?

Nigea! Me Girisi be me Iberiu 'idi ona nigea si 'upwa'upwadi 'etoladi 'ena. Laba 'ebweunamo si loemaena, ta ona 'ebweuna 'ebweuna laba nina 'ena si gitubwedi, ta 'enega laba 'ebweuna 'ebweuna 'ana 'ita 'atua ona 'ebweunamo. 'Eguma 'ebweu ona si losaronina nigea 'ebweu we'iwē'iyāia si 'eto'etoladi. Wate 'enaida 'ana we'iwē'iyāia nigea si sa'usa'u. Ta tuta yauna si 'eto'etoladi be si mai laba 'ana 'ebelosaroa 'ena, ta ona 'ebweuna nigea si 'eto'etoladi saroni. Tua tuga. Si abara laba auaua 'ena ta nigea 'ebweu we'iwē'iyāia si sa'una be 'enega to-sawa 'i da mwaratoni ona nina si 'upwena. Wate, tuta yauna ona nidi si 'upwa besobesodi. Yage yaulyauna getedi 'arena 'idi 'etoladi 'ana sawa mwau.

32. To'etoladio gimí tutaia yaisigei?

Sawesawedaia ta nua'i'isi boda gete ta boda nina si eesedi "to'etoladio" Onaupaua Auauna 'ena dumadumana ta dumadumana. To'etoladio Onaupaua Auauna 'ena loina 'ana toli'ama. Buki Tabu 'ana to'etoladio 'idi guinua 'ebweuna tuga. Si 'eto'etoladi. 'Eguma 'abo'ada nuanuada be 'ebweu 'etoladi ta 'etoladi limalimana ga 'ana yau nai paibi anaredi, ta tauya to-piriniti 'edia, be si guinua kapekapeana 'etoladi kainumu 'enega Gimí tutaia buki 'ebweuna 'ebweuna si etoladi tomota nimadiega. Nigea 'ebweu wate 'eda 'i miami.

33. Mwa'adega si guinua esa?

Gete nadigega si guinua. 'Inapwana 'ebweuna nuanuana be Paulo 'ina 'etoladi me Roma 'edia 'i da 'etoladi ma pipiti 'Enega 'i tauya be to'etoladio 'adi yau pipiti 'i bwau egogonedí Yauyaudi gete si miatóa 'ebe 'etoladi matanaia, ma 'idi iniki, be 'idi peni, be 'idi pwepwai. 'Ebweu wate tai 'i miatóa to'etoladi pipiti nidi matadia. 'Enega laba 'ebweuna 'i sawena, ga to'etoladi 'ebweuna 'ebweuna laba nina 'i 'etoladina 'ina pwepwai 'ena. Ta ni'atu yauyaudi laba nina si 'etoladi saroni, 'enega laba 'eruena 'i sawena, ga si 'etoladi. Laba 'eruena si 'etoladi saroni, ga to sawa 'i abara laba 'etonina 'ena. 'I sawena, be to'etoladi pipiti nidi si 'etoladi. Gote nadigega si gíububu 'idi buki gimí tutaia. Guinua so 'i wawasae gote. 'Eisa nai nawarae si gumwara bemi ga to'etoladi buki 'ebweu-namo 'i losaronina.

34. Sawesawenaia be tomota 'eda gete si emisena?

Sawesawedaia be ta ona besobeso be ta gwae, sawesawenaia be tomota 'eda gete si emisena. Manuna to'etoladio nidi ma 'idi sinasinapu, ta ni'atu nimadi si kapekapeana 'etoladi 'enaia. 'Aina tuta nai to'etoladi 'ebweuna ona 'ebweuna 'i pilisinena, ta 'aina tuta nai 'i nonogesi 'enega 'i 'etoladi gesi. Ta tuta yauna 'esia si nono 'ai'aila be ona maibo 'ana nidi to-sawa 'i sawedi si 'etoladi paruparuna. 'Eguma to'etoladi 'i 'etoladi gesi 'ina 'etoladi gesi nigea yaudi.

35. 'Eda gete 'ana maisa mwa'adega?

'Ana maisa mwau wawasae. 'Eguma 'ebweu buki dudurana

si 'etoladi, nai nawarae sikisi si gumwara bemi ga muriega buki 'ebweuna si losaronina. 'Enega buki nina 'ana maisa gete nadigega :-to' etoladi 'ana maisa nawarae sikisi nidi manudi ; be wate pwepwai maisana ; be iniki maisana ; be tosawa maisana tupwana ; be anua 'ebe'etoladi maisana tupwana. Ta 'enega tomota pu'epu'edi buki si guinuedi taudi. 'I mwau wawasae 'edia. Ta 'enega tuta yauna totapwaroro si elemalema ga buki 'ebweunamo maisana si lobena. 'Enega buki nina si gimwanena 'idi anua tabu manuna. Ta 'aina tuta nigea kapekapeana be buki maibo'ana maisana si loba, 'enega tupwanamo si gimwanena 'idi anua tabu manuna. Tuta yauna 'ebweu boda 'ina leta 'i sa 'ugelasa mari boda ma'iyana.

36. Gimi buki nidi mwa'adega si 'ita'i'isi esedi?

Nugana Kerisitiano si nidi si tapwatapwaroro tomota 'idi anuaia, manuna nigea 'idi anua tapwaroromo. 'Enega nigea si egogona yage yauna Ta to'ase be to'ase si lobena 'idi tapwaroro manuna si sa'u dedewaga sinabwana 'ebweu soranaia. 'Idi Buki Tabu wate si sa'una dedewaga nina 'ena Tuta muriega 'idi anua 'ebetapwaroro si 'abidi, ta 'enega 'idi Buki Tabu si 'ita'i'isina anua tabu soranaia. 'Eguma toloinao Kerisitiano si unudi, totapwaroro 'aidi si lomanini be 'idi dedewaga nina si sa'u kwaiena 'ebweu sena 'enaia. Gote nadigega 'idi Buki Tabu be 'idi 'etoladi si 'ita'i'ita esedi.

37. Mwa'adega Onaupaua Lowaenei si 'ita'i'isi esena?

Onaupaua Lowaenei me Diu 'idi Buki Tabu. Taudi wate tuta yauna unua si lobena Ta taudi wate nadigega Kerisitiano 'idi Buki Tabu si 'ita'i'isina. Unua 'ana tutaia 'idi buki si sa'u kwaiedi, be si yamwayamwa siwaroa 'ana tuta, be 'enega si sa'u apwesedi.

38. Mwa'adega buki 'ebweuna 'ebweuna 'ana esana 'i loba esena?

Nugana buki 'ebweuna 'ebweuna 'ida Buki Tabu 'ena si mia dumadima. Nigea si 'eto'etoladidi sabi sa'u egogonedi buki 'ebweuna 'ena Tuta muriega 'ena totapwaroro si sa'u egogonedi buki 'ebweuna 'ena. Nugana Onaupaua Lowaenei si gibubuna ga muriega Onaupaua Auauna.

Ta nugana buki 'ebweuna 'ebweuna 'i miami ta nigea 'ana esanamo. Yakwara 250 Yesu 'ina tubua nuganinaia me Alekisanideria Onaupaua Lowaener si gibunina ga si 'etoladina 'ena Girisiega. Gote si guinuena manuna me Diu yau wawasae si sinabwa mari sena be mari sena 'edia ga tomota si onaona 'ena Girisi namo. Ta 'enega me Diu yaudi 'idi ona taudi si nuapupurenaia, ta nigea sawesawedia 'idi Buki Tabu si sasawa. 'Enega sitesebeniti Buki Tabu si gibunina ga 'ena Girisi. Ta tuta nina si 'etoladi buki nina, si 'ebesa leta 'ebweuna 'ebweuna 'ana to 'etoladi manudi. To 'etoladi 'aidi 'adi esana si lobena, 'enega esana nina si sa 'una buki nina 'enaia. Ta buki yauna 'ana to 'etoladio 'adi esana nigea si mwaramwaratonidi, 'enega taudimo mari esana be mari esana si esinuedi.

39. To'ase manuna Buki Tabu si weyarina 'upwao be tomwanao 'edia?

Gimi buki nigea si weyaweyaridi. Nai si 'etoladi 'ena Iberiu nai si 'etoladi 'ena Girisi, nigea 'ebweu 'upwa ta nigea 'ebweu tomwana si sa 'usa'u. Ta serabenaia yakwara 1300 si gumwara Yesu 'ina tubua murinaia, ga 'ebweu tonugana sinabwana England 'enaia 'i weyaridi. Tai gote 'ana esana Stephen Langdon, ta 'ina 'asa 'ana esana Canterbury. 'I nuena 'i lobwenena be 'i weyaridi be 'enega kapekapeana tomota mari ona be mari ona si loba maniniedi. Ta 'ina guinua nigea bobo'ana wawasae, manuna 'aina tuta 'ana laba nidi 'i sa'u gesiedi. Yakwara 1560 A.D. 'enaia, 'ebweu Buki Tabu si pirinitina, ga buki 'ebweuna 'ebweuna 'ena 'upwa be tomwana si sa'udi. Ma'ebweuna gote ga Buki Tabu maibo'ana si guinuena nadigega. Sawesawedaia be ta nua 'i'isi gimi tutaia nigea 'ebweu 'upwa be tomwana si miami Buki Tabu 'ena.

40. 'Abo 'ida Buki Tabu ta sasawa, mane 'enega ta e 'are?

Tomota 'aidi si nuena be sawesawedia be si e'are gimi buki 'enega be gimi tomwana buki nina 'ena 'enega. 'Enega si da sawa paruparuna ga buki 'ana 'ebelosaroni 'enaia.

Gote nigea 'eda bobo'ana. 'Aina tuta 'abo'ada nuanuada be 'ida tapwaroro 'ina waiwai 'ana loeposeyana ta da loba, 'enega

sawesawedaia be ta sasawa buki Same 'enega. Ta 'aina tuta nuanuada be 'ida yareyare ta da giepa'arina, 'enega sawesawedaia be ta sasawa Aisea 'ina bukiega. 'Abo nuanuada be ta mwaratoni Eaubada 'ina nuanua tomota 'idi bubuna gosediao 'edia, sawesawedaia be ta sasawa Emosi 'ina bukiega. Nadigega tuga, mari 'ebelema be mari 'ebelema ta loba mari buki be mari buki 'ediega Onaupaua Auauna 'enaia.

41. 'Ebweu mari 'eda 'i miami be 'enega 'ida Buki Tabu ta sasawa?

Tamo! 'ebweu wate 'eda 'i miami, ta 'eda gote 'enega Eaubada 'ina nuanua ta loba. 'Eda gete mwau, manuna Eaubada 'ina nuanua tuta yauna 'i mia kwaia mari ona be mari onasemalimali soradia. 'Abo nuanua nidi ta da sinapudi, sawesawedaia ta sasawa tomwana 'ebweuna 'ebweuna nuanua gote manuna buki 'ebweuna 'ebweuna 'ena.

'Eguma ta 'ebesa yareyare manuna gimi buki 'ena, nuanua 'ebweu ta loba. 'Eguma ta 'ebesa mari buki 'ena, 'ana loeposeyana gidarina ta loba. Ta 'eguma ta 'ebesa Yesu 'ina onega, be Onaupaua Auauna 'ana to'etoladio 'ediega wate 'ana loeposeyana ta loba. Ta 'eda gote 'enega nuanua maibo'ana ta loba.

Buki gete, ta 'aina wate, ya 'etoladidi sabi lememe 'imi 'ebesa gete 'ena.

42. Onaupaua Lowaenei to'ase?

Onaupaua Lowaenei me Iberiu 'idi 'etoladi tabu, ta 'ida Buki Tabu 'ana 'upwa sinabwana 'ebweuna. Onaupaua Lowaenei me Iberiu teteridi 'i simanena gimi tutega ga Yesu 'ina tutaia. Wate Onaupaua Lowaenei me Iberiu 'idi tapwaroro teterina 'i simanena. Ta lowaenei ga batua me Iberiu buki gete namo si emisena ga si giyai'isina 'idi Buki Tabu.

43. Yaisigei manudi Onaupaua Lowaenei si 'etoladina?

Wate sawesawedaia be ta ona si 'etoladi me Iberiu 'edia, ta

me Iberiu manudi. Tupwana gidarinamo si 'etoladina mari tomota manudi.

44. To'ase manuna Onaupauga Lowaenei si 'etoladina?

Sawesawedaia be ta ona 'aene si 'etoladina sabi lemedi tomota be 'enega si da tooro pa'ara Eaubada manuna, ta tuta yauyauna 'idi onaupauga 'ena si da nua'i'isina. Ta 'enega kapekapeana 'i gie-sinabwedi nadigega 'ina ona tubudiao 'edia.

45. Maisa Onaupauga Lowaenei si 'etoladina?

Nigea kapekapeana be ta e'isa 'ai'aila, manuna yage yauna gimii tuta manuna si umauma. Buki 'aidi nadigega Kini be Yage Yauna nigea si losalosaroni manini. Tuta dudurana si 'eto'etoladi tuga.

Ta mwaratoni Emosi 'ina Buki 'i 'etoladi saronina yakwara 750 B.C. 'ena. Ta mwaratoni Daniela 'ina Buki si losaronina yakwara 165 B.C., ta Esiteri si 'etoladina 125 B.C. Ta mari Buki esia nigea ta mwaramwaratoni 'ai'aila manudi.

46. Maisa si e'arena ga 'idi Onaupauga Lowaenei si 'etoladina?

Nugana nigea si 'eto'etoladi 'ebweu to'ase. Gimi tutaia si nua 'i'isi 'idi tetera bobo'adi, ga tai 'ebweuna 'ebweuna natudiao si e'itedi. Ta gote 'enega si giyai'i'isidi. Ta tuta nina si apwesa Itipitega, gote 'enega si e'are be yage yauna tubudiao si emwasara 'edia si 'etoladidi. Ta gote 'enega ga muriega yage yauna 'idi Eaubada manuna ga 'idi guinua 'ena si 'etoladina.

47. Me Iberiu yaisigei?

Lowaenei, nai yakwara 1700 Yesu nukaninaia 'ebweu boda sinabwana 'i miami 'asa 'ana esana Ura, sena Chaldea (Kalidia) 'ena. Boda gote nigea si miamia baula 'asa nina 'ena, ta esi, si sako-wasi dadana sena yauna 'edia sabi e'enidi 'idi bulomakau be 'idi sipiao. Ta 'ebweu tuta tai 'ebweuna 'ana esana Eberamo gosenaonidi be sena nina 'i pilisinedi, ga 'i tauya sabi 'ebesa 'ebweu sena auuana. Gete 'i guinua manuna Eaubada Yaruyaruana 'i mwa'uta 'enaia, ga 'i lounena nadigega. Ta si tauya sabi 'ebesa sena nina.

Muriega Eberamo 'i kwaia. Ta muriega tubunao si botana sinabwana, 'enega 'idi sena si pilisinena ga si mai Itipita 'enaia. Nugana si miabobo'ana me Itipita gamwagamwanidia ta si loinedi taudi. Ta muriega me Itipita 'edia si e'iyabwebwe.

Serabenaia yakwara 1300 Yesu nuganinaia tai waiwaina ta sinasinapuna 'i apwesa 'edia. Tauna 'ana esana Mosese. Ta Mosese 'ina tutege me Iberiu yage yauna si 'etoladidi gimi tutaia manudi be wate Mosese nina manuna.

48. To'ase manuna me Iberiu teteridi nigea si 'eto- 'etoladi Mosese nuganinaia ?

Yakwara yauna me Iberiu 'idi tetera sinabwadi si nua 'i'isidimo, ta nigea si 'eto'etoladidi. Mari sena be mari sena teteridi si gimi 'etoladidi. Tuta nina me Iberiu si e'iyabwebwe me Itipita 'edia sena yauna si 'eto'etoladi, ta me Iberiu dimo nigea. Gote 'arena me Iberiu 'atua boda namo, ta nigea si sinasinabwa be si e'ebeloina.

49. To'ase manuna ta gwae me Iberiu si e'ebeloina Mosese 'ina tutege ?

'Arena yauna. (1.) Nigea si nuanua lelelea 'atua 'ebeloina ta esia boda gidaridi yaudi si loiloina taudi. (2.) 'Idi tapwaroro taudi nigea si gibugibubuna. (3.) Nigea si gibubudi be 'enega si loina lelelea yage yauna manudi, ta loaga be, le'oasa be, unua be, ipwara be, lo'elata be manudi. Yage yauyauna gete 'adi loina si apwesa Mosese 'enega. Tauna 'i 'au'ewedi Itipitega ga 'i anuganedi 'idi sena taudi 'ena, ta tuta maibo'ana nina 'i tauyedi loina yauna ta auauna 'i 'ebwaedi. Ta 'enega si miaegogona yauyaudi loina 'ebweuna 'enaia.

50. Mwa'adega ta ona esa 'aene Itipita 'ena nigea si e'ebeloina ?

Me Iberiu nidi si miami Itipita 'ena 'atua pwaru nigea 'adi tonuganamo. Nigea 'ebweu 'i e'itadi be 'enega si mwaratoni loina be, tapwaroro be, guinua be, sinasinapu be manudi 'Enega nigea sawesawedaia be ta eesedi 'ebeloina.

51. Me Iberiu nidi eisa 'adi yau?

Nigea ta mwaramwaratoni eisa 'adi yau. 'Eguma ta sasawa Si Apwesa 'upwa 1, ta tomwana 15 'ena ta mwaratoni iine toetubua 'erua sawesawedia. 'Enega ta mwaratoni 'adi yau nigea sinabwa wawasae. 'Ai'aila, Numera 'upwa 26, ta tomwana 51 'enega ta sawa 'aene 'adi yau 'i sinabwa wawasae. 'Ana 'ita 'atua to'etoladi gimi tutaia si 'etoladi gesi 'ebweu tuta, ta 'enega 'adi yau si sa'u gesiena buki 'ena. (Wa 'ita ila 33 'enaia.)

52. To'ase manuna me Iberiu nigea si e 'ebeloina Mosese nuganinaia?

Nugana me Iberiu boda namo. Ya nuena nigea sawesawedaia be me Papua ta eeseda 'Ebeloina tuta gete. Boda sinabwana tuga ta miami. Ta 'arena gete :- (1) Nigea ta loiloineda tauda tuta gete. (2) Yage yauna nigea ta sinasinapudi. (3) Nigea 'ada tonuganaomo. Nadigega gimi tutaia me Iberiu nigea si e 'ebeloina.

Me Itipita si loina pa'ara be 'enega gea'abo 'ebweuna 'i e'itadi. Nigea si e'itadi guinua yauna manuna. Nigea si e'itadi tapwaroro manuna. Nigea si e'itadi saia 'ina guinua yauna manudi. 'Abo tai 'ebweuna goma Iberiu 'ebweu 'i e'itena si loemwawasina. Iine Iberiu masura 'ana guinua si sinapuna. Ta 'oloto bwa'a 'ana guinua si mwaratonina. Ta nate namo. Maibo'adi si egomabeso. Si paisewa 'ataia ga mwawasa 'ana laba. Ta nigea 'ebweu 'i 'atenua-'ole'oleyedi. Ta nigea 'ebweu 'adi tonugana taudi 'i miami. Ta nigea 'ebweu 'idi buki nai 'idi pweppwa. Ta 'enega si emwagemwage yage yauna manudi, ta nigea sawesawedia si loinedi taudi. Ta Mosese 'i nuganedi ga yage yauna 'i e'itedi, ta 'i lemedi, ga si sinabwa guinua yauna 'ena. Ta 'enega si loinedi taudi ga si e'ebeloina.

Yage 'erua si 'ewa lelelea yauyaudi. Raradi 'ebweuna tuga, ta si elo'uya lelelea me Itipita nimadiega.

53. Mwa'adega Mosese sinasinapu 'i 'ewena?

Mosese goma Iberiu. 'Ana esana esana Itipita, ta nigea esana Iberiu, manuna Mosese gwamanaia ga Pero natuna mewainena 'i 'au'ewena. Ta 'enega Mosese 'i sinabwa Pero 'ina anuaia. Ta

Mosese tebweuna Iberiu 'i 'atenua'ole'oleyedi. Ta 'ina guinua manudi 'arena 'enega Mosese 'i dena Itipitega. Tetera 'ebweuna 'i gwae 'aene Mosese tolosaia yauryaudi 'i nuganedi saia 'ena me Idiopia 'idi senaia ga si ewaiwai 'Ebweu mari tetera 'i gwae 'aene mari tai be mari tai tolosaia 'i nuganedi ta si so'i yoge Mosese tebweuna 'i ewaiwai. Ta yage yauna me Itipita si mwaratonidi Mosese si e'itena. 'Enega yage yauna 'i mwaratonidi lina be, saia be, nuanua be, guinua be, manudi. Ta 'enega tauna tebweuna sawesawenaia be me Iberiu 'i nuganedi be 'i gibubudi. Ta, wa 'ita, ni'atu Mosese yage yauna 'i mwaratonidi. Ta 'ebweu e'ita sinabwa wawasae 'i lobena sena kaukaudaisinamo 'enaia.

54. To'ase gete yage nina Mosese 'i sinapuna kaukaudaisinamo 'enaia?

Mosese 'i dena Itipitega yawasina manuna, ga 'i tauya kaukaudaisinamo 'enaia. Nigea pwaru yauna sena gote 'enaia. Ta Mosese 'i e-to'ita'i'ita sipi. Waine 'ebweuna ma'iyana si ai. Ta bwasiona 'enega Mosese yage yauna 'i sinapudi. Tai gote 'ana esana Yetoro. Ta Yetoro Mosese 'i e'itena Eaubada 'ebweuna 'ana esana Yeoba manuna. Yetoro 'i e'itena 'aene Yeoba Eaubada 'i miami 'oia 'ana esana Sainai 'enaia. Ta Mosese Yeoba Eaubada nina 'i emisena. Ta waiwai 'ebweuna ta auuana 'i rugu Mosese 'enaia Yeoba nina 'enega. Ta 'i nua 'i'isi sinabwana me Iberiu nidi si miami Itipita 'enaia. Tuta yauna 'ina sipi 'i 'ita'i'isidi be 'i nuanua gosena manudi. Ta muriega 'i tagwarena tauna guinua sinabwana 'ena, 'ena Yeoba 'i bwaunya.

55. Tuta gete nuginaina Mosese Yeoba 'i mwaratoninaia?

Ya nuena nigea 'i mwaramwaratonina. Ta 'i egoma Itipita 'ai'aila. 'Idi sinasinapu 'ena 'i sinabwa. Ta 'i mwaratoni me Itipita 'idi Eaubada yau wawasae. Ta si 'eitena 'aene sena 'ebweuna 'ebweuna ma'ina Eaubada. Ta to-adau nigea si 'eto'etobodedi be 'enega gea'abo mari Eaubadao 'edia si bwagobwago 'abo si miami 'idi senaia. Ta 'enega 'abo Mosese 'i tauya Yetoro 'ina senaia, ma'iyana si da bwagobwago. Gote nadigega Mosese 'i sinapuna tupwana Yeoba Eaubada manuna.

56. Yetoro yaita?

Yetoro goma Midiani 'ebweu, ta 'idi to-taria 'ebweuna. Nigea ta mwaramwaratoni 'ina guinua to-taria manuna, ta yage yauna 'idi tapwaroro manuna nigea si maemaedana 'edaia. Yakwara yau wawasae me Midiani si elomi ka kaudaisinamo 'ina senaia.

Tuta muriega 'ena Yetoro 'i etonugana me Iberiu 'edia, ga 'ina sinasinapuyega 'i anuganedi, 'enega sena kaukaudaisinamo gote si abarena kapekapeana. Yetoro tuta gote 'i miami me Iberiu 'edia, ga 'ebweu tuta Mosese 'i lemena sinabwana 'ina guinua 'enaia. (Si Apwesa, 'upwa 18 .)

Ta Mosese 'ina mwawasa murinaia me Midiani getedi gosediao me Iberiu si lemedi ga Kenani si rugu (Toloinao 4:17 'enega ga 5:24 'enaia.) 'Aidi si mia ataia me Iberiu gamwagamwanidia. Ta manudi ta sawasawa Debida 'ina tutaia. Ta tuta muriega 'ena boda 'ebweuna me Midiani tapwaroro 'esasena si gieapwesa limena me Iberiu gamwagamwanidia. (I Yage Yauna, 'upwa 2:55.) Ta 'enega ta 'ita egosigosiana nina 'i apwesa Mosese be Yetoro 'ediega 'i mia ataia tubudiao 'edia be 'i lemedi sinabwana.

57. To'ase Yetoro Mosese 'i e'itena Eaubada manuna?

Nigea ta mwaramwaratoni 'ai'aila. Yetoro 'i simana 'aene wate Eaubada 'ana esana "Yawe". (Nate tuta yauna ta 'etoladi gesi 'aene Yeoba, nate Jehovah 'ena Dimudimu. 'Arena si 'etoladi gesi ta mwaratoni. Wa'ita 'ila 30 'enaia.) Ta Yawe nai Yeoba 'ana gibui gete, "Tauna To-giebe'u". Eaubada 'ina bubuna me Midiani 'edia 'atua toligea, nai to-loegumwara. Gote 'i apwesa 'edia manuna si nuena 'i elomi 'oia sinabwana 'ana esana Sainai 'ena, ta 'oia gote 'oia bwawabwawa esia, ta mwani'ini'i 'arena. Tuta yauna yage yauyauna 'oia nina 'ena si elodedera. 'Enega si nuena gote nadigega 'idi Eaubada 'ina bubuna. Muriega Mosese Eaubada gote ma'iyana si egosigosiana, be 'enega Mosese tomota 'i e'itedi Eaubada 'ina bubuna 'ai'aila manuna. Yage 'ebweuna 'i apwesa Mosese 'ena ta gote 'enega Eaubada 'i mwaratonina.

58. To'ase gete 'i apwesa Mosese 'enaia?

Si Apwesa 'upwa 3 'enega ta sawa gete manuna. Mosese 'i adadana mitawaia be 'ina sipiao 'i 'ita 'i 'isidi. Ta 'i mai kaiwe 'awe sabelulu 'ena. Ta, wa'ita, kaiwe 'i sabelulu, ta 'awe nigea 'i da 'enina. Kaiwe 'i miami tuga. Ta Mosese nuana 'i owana sinabwana gote manuna. Ta 'i tootooro, ga 'enana 'ebweuna 'i nonona, kaiwe soranega 'i mai. Ta 'enana nina 'i loinena be 'enega 'i da tauya Itipita 'ena be gosenao 'i da li'amidi be 'i da 'au'ewedi 'ebweu sena auana 'enaia.

Aua gote 'ena Mosese Eaubada ma'iyana si ellobaloba 'ai'aila. Ta auua gote 'enega Eaubada 'ebweu guinua sinabwana 'i e'arena.

59. Mwa'adega, gimi tutaia me Iberiu Yeoba si mwaratonina nai nigea?

Nigea kapekapeana ta 'etoladi 'ai'aila me Iberiu 'idi nuanua Yeoba manuna gimi tutege ga tuta nina si apwesa Itipitege. Nigea si 'eto'etoladi taudi. Ta yage nidi si 'etoladidi 'ida Buki Tabu 'ena si 'etoladi 'idi apwesa murinaia. 'Abo ta sasawa 'ida Buki Tabu 'ena nuanua 'erua si miami. 'Ebweuna, Si Apwea 'upwa 3, ta tomwana 13 'enega ga 15 'enaia. Gote 'i gwae 'aene Mosese 'i tauya 'ina tomota 'edia ga Yeoba 'ana esana 'i simanena 'edia. Ta 'eruena, Si Apwesa 'upwa 6 'ena, ta tomwana 1 'enega ga 4 'enaia. Ta gote 'i simana 'aene Eaubada nina 'ena si bwagobwago wate tubudiao 'idi Eaubada. Nai tubudiao 'ana esana 'ai'aila nigea si mwaramwaratoni. 'Ebweu yage ta mwaratoni. Me Iberiu Mosese 'ina tutaia nigea 'idi sinasinapumo. 'Iyabwebwe tuga taudi. Ta 'atua Mosese nuanua 'ai'aila Yeoba Eaubada manuna ta tapwaroro manuna 'i gimi asodi nuadia. Ta Mosese nuanuana be 'iyabwebwe nidi 'i da gibubudi nadigega Yeoba 'ina ona 'enaia, kaiwe 'ara'arasina deinaia, be 'enega si da sinabwa.

60. Yeoba 'ina ona nidi to'ase?

Sawesawedaia ta ona 'aene Yeoba 'autui 'ata 'i sa'udi (1.) Yeoba Eaubada me Iberiu 'idi Eaubada be taudi 'ina tomota. (2.) 'Idi dedoi ni'atu 'i nonodi, ta 'enega 'i 'atenua 'ole'oleyedi be 'ida

'etoseyedi. (3.) Yeoba nuanuana be 'i 'etoseyedi 'idi guinua mwau wawasae 'ediega. (4) Yeoba 'idi sena taudi 'i da 'ebwaledi. (Si Apwesa, 'Upwa 3:7-8).

61. To'ase Mosese 'i guinua ta 'enega Yeoba 'ina lolina 'ena 'i ematamatana ?

Mosese bwasiona 'ana esana Yetoro 'i pilisinena ga 'i ila Itipita 'enaia. Mosese 'i ilaila ga tasina Eroni ma'iyana si elobaloba Ta Mosese 'ina nuanua 'i simanedi Eroni 'enaia, ga Eroni 'i lemena.

'Enega Mosese 'i tauya Pero matanaia ga 'i sida 'aene me Iberiu 'i da li'amidi be 'enega si da tauya 'idi sena taudi 'enaia. Nugana Pero 'ina sida 'i gutoyasena, ta muriega 'i tagwarena, ga me Iberiu si apwesa.

62. To'ase 'i apwesa sena kaukaudaisinamo 'enaia ?

Me Isireli 'idi tauya dadana yakwara poti manuna teterina 'ebenua owana. Me Isireli Itipita si pilisinena ta 'idi 'eda kukupana le'awega, ta ora sinabwana 'ana esana Mediterranean tupitupinaia. Ta sena gote 'ebebagura bobo'ana wawasae, ta 'enega pwaru yaudi si lo'asa gote 'ena. Eguma me Isireli si too be 'eda gote 'enega si tatauya 'asa nidi 'adi tomianao ma'ediao si da losaia. Ta tuta gote me Isireli saia 'ara guinua nigea si mwaramwaratoni. 'Eda gote 'eda 'ebeesilae. Ta 'enega si tauya Ora Bweabwearinega, ga kaukaudaisinamo 'enaia, 'ena nigea 'ebweu boda 'i miami be 'i da 'etobodedi. Ta si mai Ora Bweabwearina tupitupinaia ga matauta sinabwana 'i giyaidi. Gwaudia me Itipita si pilipilima ma'idi waga lisilisi-saia. Ta me Isireli si 'atesa'ara. Muriega 'eda yadayadanega si abarena Ora Bweabwearina. Me Itipita si pili muriedi, ga 'eda 'i pota limana ta yau wawasae si damana ga si mwawasa. Me Isireli si nuena Yeoba Eaubada 'i 'etoseyedi gote nadigega, ta tuta muriega guinua gete 'arena sinabwana 'ebweuna ta 'enega Eaubada 'ina onaupaupa si da nua 'i'isi.

63. Mwa'adega, Onaupaupa Lowaenei matupwana si 'etoladina kaukaudaisinamo 'enaia nai nigea ?

Ya nuena tupwana si gibubuna. Nigea ya onaona 'aene si 'etoladina tuta gote. Si gibubuna tuga. Lowaenei ga batua 'abo

tomota 'ebweu yage sinabwana si lobena, si wariwari gote manuna. Me England si wariwari saia sinabwana manuna. Ta 'omi bada tuta yauna wa wariwari tomwawasa gimi tutaia manudi, 'imi sagari 'enega. Ta nadigega tuga mari yage be mari yage wa nua 'i'isidi wariega be lausega. Nigea wa 'eto'etoladi, ta wari nidi wa memebaredi natumiao 'edia be 'enega wa nua 'i'isi ataedi. Gote manuna 'etoladi 'ina bubuna nigea wa mwaramwaratoni.

Nadigega tuga me Isireli si gwausoara sinabwana Yeoba 'ina 'etoseyana manuna Ora Bweabwearina 'ena, 'enega 'aidi si wariwari manuna. Muriega 'aidi wate wari nina si nonona ga 'aidi si loeposeyanena tupwana. Ta muriega si memebarena natudiao 'edia. Ta muriega eisa nai anaredi yakwara si gumwara bemi, 'etoladi si mwaratonina, 'enega tai 'ebweuna gimi wari gote 'i 'etoladina Buki 'enaia. Me Isireli 'adi gimi wari 'ebweu ta leba Si Apwesa, 'Upwa 15 'enaia. 'Enega ya 'etoladi ta ya gwae, Buki Tabu Onaupaua Lowaenei tupwana si gibubuna sena kaukaudaisinamo 'enaia. Ta da nua 'i'isi nigea si wariwari Ora Bweabwearina manuna, ta mari yage be mari yage wate manudi. Ta muriega mari epata 'idi wari be 'idi emwasara nidi si 'etoladidi.

64. Me Iberiu Eaubada 'ina Onaupaua 'ana loina si 'amaiabena nai nigea?

Me Iberiu teteridi 'ana 'autui Yeoba 'ina onaupaua. Ta Yeoba 'ina onaupaua gote 'ana weyara 'erua. 'Ebweuna 'i gwae Yeoba tauna me Isireli 'idi Eaubada. Ta 'eruenta 'i gwae 'aene me Isireli si da 'etoguinua Yeoba 'ena. Yauyaudi si e'itedi 'aene Yeoba yage sinabwana yauna ni'atu 'i guinuedi manudi, 'enega sawesawedia si da bubuna 'ai'aila 'enaia.

Me Isireli si apwesa Itipitega 'atua 'iyabwebwe. Nigea 'idi sinasinapumo, ta nigea kapekapeana si loinedi taudi. Nugana 'adi e'ita be 'adi loina mwau wawasae, ta tuta yauna si emwagemwage Yeoba be Mosese matadia. Ta kaukaudaisinamo 'enega si apwesa, ta tuta gote panapanaisidi tuga. Ni'atu si pa'ara saia 'enega, ta kapekapeana be si loinedi taudi. Ta si rugu 'idi bare'u nina Yeoba

'i onaupaupa 'edia 'enaia, ta nigea sawesawedia be si eyawaiata gidarina saia 'enega. Ta si losaia didiga yawasidi manuna, ga si ewaiwai.

Ta ni'atu 'idi sena gote si 'ewena, ga Yeoba nigea si nuanua 'i'isi sinabwana. Ta 'aina tuta si pilisinena. Tuta yauna tuga me Isireli si losalosaia 'idi tapwaroro manuna. Mari tapwaroro ta mari tapwaroro si miami serabedia ta 'ediega wasegigi sinabwana 'i apwesa Isireli 'enaia. Ta tuta yauna Yeoba 'ina onaupaupa manuna si tooro pa'ara 'ina guinua 'enaia.

65. Mosese 'ina 'ebeloina mwa'adega ?

Mosese loina 'i 'ewena manuna tai waiwaina ta ma 'ina sinasinapu. Yaruyaruana 'atepatu 'arena. Mosese nigea 'i ekini me Isireli 'edia, ta nigea 'i egabana. Ta nigea 'ebweu boda tolosaia 'i gibubudi be 'enega tomota 'ina loina si da nono. Tomota yauyaudi si emisena ta 'enega si ematamatana 'enaia. Mosese 'i ewaiwai 'edia manuna 'ina e'ita bobo'ana wawasae, ta 'ina loina 'edia paruparuna.

66. Mosese 'ina loina mwa'adega ?

Tuta gidarina namo Mosese me Isireli 'i nuganedi ga loina 'aina 'i sa'u apwesedi tomota 'edia, 'aene si da ematamatana 'edia.

Loina gete 'ediega Eaubada 'ina nuanua 'i sa'u apwesena tomota matadia. Ta manuna Eaubada 'i onaupaupa 'edia 'aene tauna tebweuna 'idi Eaubada, me Isireli si nuena 'aene taudimo Yeoba Eaubada 'ina ruanua si mwaratonina. Marua si 'etoladi Loina Sanau nidi 'ida Buki Tabu 'enaia. (Si Apwesa, 'upwa 20:2-17; Loina 'Eruena, 'upwa 5:6-21.) Loina Sanau getedi ma'adi 'ebe li'ama nadigega me Iberiu 'idi tapwaroro be 'idi guinua yauyauna 'adi 'autui.

Mosese loina nidi 'i sa'u apwesedi, ta 'enega muriega tomota 'i emataruedi be 'enega loina nidi 'ediega si da tauya. Ta tuta yauna 'i li'amidi manudi, ta tuta yauna tomota si mai bwa'omatana 'ena Mosese matanaia. Gote nadigega loina sanau nidi si sinabwa. Ta tuta yauna tomota si gwae 'aene loina maibo'ana nidi Mosese 'ina Loina.

67. Mwa'adega, Mosese buki 'aina 'i 'etoladidi Ona-upaupa Lowaenei manuna?

Mosese 'etoladi be sawa 'i mwaratonidi. Ta esia 'ena Itipita 'i sinabwa. 'Abo ta ona 'ai'aila, nigea 'ebweu 'etoladi 'ena Iberiu 'i apwesa Mosese 'ina tutaia. Tuta dudurana me Isireli si miamia Sena Tabu 'ena ga muriega 'idi buki si 'etoladidi.

Ma'ebweuna Buki Tabu'ena si gwae 'aene Mosese 'i 'etoladi, ta tuta gote si onaona gurewa nidi 'ena Eaubada 'ina laina sanau 'i 'etoladidi manudi. Ta Mosese tauna nigea 'i gwaegwae 'aene 'i 'eto'etoladi. Ta esia, Mosese ni'atu 'i mwawasa ga yakwara anaredi si gumwara bemi ga muriega 'aidi si gwae 'aene Mosese 'i 'etoladi. (II Yage Yauna, 23:18, 30:16, 35:12.)

Gimi tutaia gimi buki nima 'ida Buki Tabu 'ena si miamia nigea 'adi esanamo. Yakwara eisa nai anaredi Mosese 'ina mwawasa murinaia 'adi esana si 'etoladidi, ta 'aene Mosese 'ina buki.

Same 'ebweuna (Naba 90.) si gwae 'aene Mosese 'ina 'etoladi Kapekapeana 'i 'etoladi, ta nigea 'ebweu to'ase 'i miami be 'enega ta mwaratoni 'ai'aila Same gote Mosese 'ina 'etoladi.

68. To'ase manuna nigea si 'eto'etoladidi 'idi apwesa manuna?

Nigea 'ebweu to 'ase 'i miami be 'enega sawesawedaia ta gwae 'aene yage yauna si 'etoladina 'idi apwesa manuna. Ta esia, yage yauna mari nuanua 'ebweu si lemena. Ta mari nuanua nina 'i gwae 'aene me Isireli tomota yaudi 'idi bubuna si etotowanedi. Nate nigea si nuanua 'i 'isidi 'etoladi 'enega, ta esia wariega be, emwasara 'enega be, onasemalimaliega be si nua 'i 'isidi, ga si memebaredi natudiao 'edia. Ta 'enega si emwasara limalimana ga si giyai 'i 'isidi. Tubudiao 'idi guinua be, 'idi losaia be, 'idi 'inapwano be, 'idi tapwaroro be, 'idi laina yauyaudi be, si giyai 'i 'isidi gimi tutaia emwasara 'enega. Ta muriega si 'etoladidi. Nadigega tuga 'abo'ada Papua 'ena ta miami gimi tuta 'ina guinua yaudi ta nua 'i 'isidi tuta gete. Ta tuta gete 'ena 'aidi si 'ebesa tetera nidi manudi be si 'etoladi baredi buki 'enaia.

69. Ta sawesawedaia be emwasara getedi ta emisedi 'aene ona 'ai'aila?

Sawesawedaia ta ona, Tamo! 'idi emwasara gete paruparudi. Taudi si miami Eisia 'ena gimi tutaia nigea si 'eto'etoladi. Yage yauyauna si nua 'i'isi 'ai'ailei, manuna si loinedi taudi be 'enega si nono 'ai'aila be si nono 'i'isi. Ta muriega yage nidi si nonodi si emwasara limana mari tomota matadia. Ta 'eguma si loegesi gidarina, to-nono nidi si gieparuparuyedi. Ta 'enega yage yauna nidi si emwasara baredi mari 'epata be mari 'epata 'edia sawesawedaia ta 'emisedi 'aene ona 'ai'aila. Ona 'ai'aila, 'aina tuta si loegesi yage gidaridi manudi. Wa'ita, nigea ta mwaramwaratoni 'ai'aila site eisa si apwesa Itipitega. Ta nigea ta enuanarua 'idi apwesa nina manuna gote 'enega. Nigea ta mwaramwaratoni to'ase 'arena be 'enega Ora Bweabwearina 'i weyara matadia, ta nigea ta enuanarua Yeoba 'ina 'etoseyana gote manuna. Yage sinabwadi yauyaudi sawesawedaia ta emisa 'ai'ailei.

70. Mwa'adega, me Isireli si ewaiwai ga Sena Tabu maibo'ana si 'ewena 'idi bare'u?

Tomota 'i abe si abara Sena Tabu 'ena ga Mosese 'i mwawasa. Ta 'enega gosena 'erua tomota si nuganedi, nate Yosua be Kelebi. Me Isireli si losaia ta sena lo'oa'oa, be sena 'abatau si 'ewa kapekapeana. Ta esia, 'asa sinabwadi nidi si 'ari pita bodedi nigea si 'ewa'ewa, manuna nigea 'idi gwegwe saia guinua gote manuna. Ta 'enega 'asa 'aidi si miami 'adi tarauwarao nimadia, ta muriega yage mwau si apwesa 'ediega me Isireli 'edia. (Toloinao, 'Upwa 1:27, 1:29, 1:33, 1:35, 4:17, 5:19, 19:10-12. I Samuela 12:9, 31:10-12, II Samuela 21:1-2.) Epata 'aina si losaia tuta yauna, ta si ewaiwai. Nigea si ewaiwai wawasae, ta tua tuga, 'adi tarauwarao nigea si rugurugu 'idi senia. 'Enega 'idi 'ebeloina si gibubuna. Yage 'ebweuna 'i lemedi sinabwana.

71. 'Ebelema gete to'ase?

Tuta yauna sena maibo'ana gote 'ena 'ebeloina 'ebweuna 'i ewaiwai wawasae, ta 'enega mari 'ebeloina yauna si miamia 'ina lolina

'ubunidia. Ta 'atua 'ebweu boda namo. Tuta nina me Diu si rugurugu 'idi sena auauna 'ena nigea 'ebweu 'ebeloina 'i ewaiwai. Yauyaudi si loinedi taudi. Ta 'enega nigea si elemalema nadigega si elemalema lina 'ebweunamo 'ubuninaia.

72. Nigea 'ebweu boda si ewaiwai wawasae tuta gote ga?

Nigea 'ebweu 'i ewaiwai wawasae. Lowa me Asiria si ewaiwai ga sena yauna si loinedi. Ta tuta nina Diu si rugu Sena Tabu 'ena si neneta, ga 'idi 'ebeloina gidara kwakwaiona. Ta 'adi tarauwarao si tooro 'enaia saia 'ena.

Wate me Itipita 'idi 'ebeloina lowa sinabwa wawasae. Ta tuta nina Mosese Diu 'i anuganedi ga Itipita si pilisinena, me Itipita si rugu tuta mwau 'ena. 'Idi 'iyabwebwe maibo 'adi ni'atu si gumwara, ga taudi me Itipita 'idi guinua nigea si panapanaita. Ta 'enega si mia besobeso tuga ta nigea sawesawedia si tagwaredi saia 'enaia.

73. Ta yage gete mwa'adega Iberiu 'i lema esedi?

Gete nadigega 'i lemedi. Me Iberiu si dena Itipitega, ga saia 'enega Sena Tabu si 'ewena, ta nigea 'ebweu boda 'i tooro bodedi. 'Eguma me Asiria si ewaiwai, gea'abo sa'i me Iberiu si tautauya Kenani 'enaia, ta gea'abo wate 'idi 'ebeloina si sa'usa'upa'ari sena gote 'enaia. Ta 'eguma me Itipita si ewaiwai sinabwana gea'abo si tagwatagwara be me Iberiu si apweapwesa, ta wate gea'abo taudi si tagwatagwara be me Iberiu 'idi 'ebeloina si sa'upa'arina. Boda 'erua sinabwadi getedi si neneta, ta 'enega me Iberiu si rugu kapeka-peana Kenani 'enaia. Muriega ta sasawa mari tuta manuna, 'ena me Asiria be mari boda sinabwadi si ewaiwai limana, ta gote 'enega ta da 'ita tuta yauna me Iberiu si neneta matadia, ta 'aina tuta mari boda nidi 'idi lina 'ena si rugu.

74. Mwa'adega, Onaupaua Lowaenei tupwana si 'etoladina tuta gete 'enaia?

Me Iberiu si rugu Kenani 'ena, ga muriega si etapewa sinabwana ga 'idi 'ebeloina gote si gibubuna. 'Idi 'asa be, 'idi anua be, 'idi

yobai be 'idi yobai 'idi anua be, 'idi 'ari be, 'idi bagura be si gibubudi. Gote paisewa sinabwana. Ta nigea sawesawedia be si nuana 'etoladi manuna tuta gote. Nigea ta mwaramwaratoni maisa nai 'etoladi 'ina bubuna 'i sinabwa 'edia. 'Aidi si gwae 'aene yakwara wani tausana Yesu nukaninaia bubuna gote 'i sinabwa 'edia. Ta gimi tuta teterina si nua 'i 'isina ga si memebaredi natudiao 'edia. Ta tuta nina si 'eto 'etoladi, nigea si 'eto 'etoladi gote manuna. Si 'etoladi 'idi 'ebeloina 'ana gibubu Sena Tabu 'ena manuna.

75. Ta 'etoladi gote to'ase?

Tai 'ebweuna buki gote 'i 'etoladi Kini David 'ina mwawasa murinaia. Nai Solomoni 'ina tutaia si 'etoladina. Ta yage yau wawasae 'i mwaratonidi David manuna, ta yage gotedi 'i 'etoladidi 'ina buki 'enaia. Nigea ta mwaramwaratoni to 'etoladi 'ana esana. Ta mwaratoni namo, to 'etoladi Kini David gosi 'ai'ailina. Ta to 'etoladi 'i e'are me Iberiu 'idi tuta mwau teterinega. 'I simana 'aene yage mwau wawasae ga botana sinabwana si lobena me Pilisitia 'idi guinuega. Ga muriega 'i 'etoladi Debida 'ina guinua yauna, ga 'ina mwawasa 'enaia. 'Etoladi gote guinua sinabwana ta bobo 'ana wawasae.

76. 'Etoladi gete mwa'o ta loba Onaupaua Lowaenei 'enaia?

Sawesawedaia be ta gwae 'ina 'etoladi nina ta loba tuta gete Samuela 'ina Buki 'erua 'edia, ta tupwana gidarina Kini 'ina Buki 'Ebweuna 'enaia.

77. Buki gete namo me Iberiu si 'etoladina gimi tutaia nai nigea?

Nigea! 'Aina tuta ta sawasawa 'ida Onaupaua Lowaenei 'ena mari buki be mari buki manudi. Ta tuta gete buki nidi nigea si miami. Ni'atu si loseyedi lowaenei. Buki nidi 'ediega 'ebweuna 'ana esana "Solomoni 'ina Guinua 'ana Buki", (I Kini, 11:14.). 'Ebweu wate "Yeoba 'ina Saia 'ana Buki", ta "To paruparudi 'idi Buki", (II Samuela, 1:18-27, Numera 21:14, Yosua 10:13).

78. Ta Solomoni 'ina Guinua 'ana Buki mwa'adega ?

Nai Buki gete si 'etoladina Solomoni manuna be 'enega tomota yauyaudi 'ina guinua yauna ta sinabwana si da mwaratonina, nadigega tuga Debida teterina 'i miami 'edia mari buki 'enaia.

79. Mwa'adega, me Iberiu 'idi kini si lolina be 'enega buki 'aidi si 'etoladi paruparudi 'idi tuta manuna ?

Gimi tutaia to-loinao si lolina Sena Tabu 'ena, ta taudi nigea 'ebweu buki si 'etoladina. Ta nadigega Kini Saula. Tauna nigea 'ebweu gabamani 'ai'aila 'i gibubuna. Ta Debida esia 'ebeloina 'i gibubu 'ai'ailena. Tauna tai 'ebweuna 'i aseyena 'aene tauna kini 'ina to'etoladi, ta mari tai 'ebweuna 'i aseyena 'aene tauna to'etoladi-tetera.

Wate Debida takisi nai tamapu 'i egogona tomota 'ediega, ta 'enega si 'etoladi gote wate manuna, be 'enega si mwaratoni 'ai'aila yaita nai 'ina mani ni'atu si 'ewena, ta yaita nai nigea 'i sa'usa'u. Ta muriega Debida mari tai be mari tai 'i asevedi mari guinua be mari guinua manudi. Ta 'aina tuta 'aidi si kwaia, be 'adi lopa'eru si sa'una. Ta nigea sawesawenaia be kini 'adi esana 'ebweuna 'ebweuna 'i nua'i'isi. 'Enega 'adi esana, be 'idi 'asa be 'idi guinua si 'etoladina 'ebweu buki 'ena. Gote nadigega si e'are ga yage yauna si 'etoladidi 'idi 'ebeloina manuna. Ta muriega taudi Kini 'idi Buki 'Erua si 'etoladidi si sawa kini 'ina bukiao nidi 'ediega, ga yage yauna si 'etoladi paruparu.

80. Mwa'adega, mari buki si 'etoladidi nai nigea ?

Kini Solomoni 'ina tutaia Yeoba 'ina anua tabu sinabwana ta bobo'ana si gigegenana Yerusalema 'enaia. Ta tuta gote 'enega totario si 'etoladi 'idi buki taudi 'ena yage yauyauna 'idi anua tabu gote manuna, be 'idi guinua be 'idi lolina manudi. Ta yakwara 586 Yesu nuginainaia me Babiloni Sena Tabu si 'ewena, ga 'asa Yerusalema si tuinena. Ta tuta gote anua tabu sinabwana 'i 'arata egumwarina, ta 'enega buki nidi totario si 'etoladidi si losevedi. Tupwana namo si 'etoladi bara 'ida Onaupupa Lowaenei 'enaia. (I Kini, 'upwa 6, II Kini 12:4-16, 16:10-18, 23:3 'enega.)

81. Yaisigei si miamia Sena Tabu 'ena gimi tutaia?

Nigea ta mwaramwaratoni me yaisigei si gimi miami sena gote 'enaia. Tuta nina me Iberiu si rugu Sena Tabu 'ena 'ana tomanao si eesedi Me Kenani.

82. Me Kenani 'idi bubuna mwa'adega?

Yage 'aina ta mwaratonidi me Kenani manudi. Taudi ma'idi sinasinapu, ta ma'idi tapwaroro. Ta taudi to-bagura 'ai'aila. Ta saia 'ena si panaita. Yaudi si miamia 'asa sinabwadi 'edia, ta 'asa nidi si 'ari pita bodedi. Ta si tapwatapwaroro 'ebetapwaroro kadekadeli 'ai'ailidi 'edia. Ta 'idi 'ebepaisewa yauna si gibubudi kainumu 'enega. Ta wate sena 'edasora 'aina 'edia si tauya ta si egigimwane sena nidi 'edia. Ta 'enega ta mwaratoni taudi be me Iberiu si dumaduma wawasae, yage yauna manudi.

83. Ta me Iberiu nidi si rugu Kenani 'ena mwa'adega?

Taudi si e'iyabwebwe Itipita 'enaia, ta 'enega taudi boda yaulyaudi si lo'ubuna. Taudi Itipita 'ena si sinabwa ma'idi mwaratoi tupwana bagura manuna be 'abi-anua manuna. Ta 'epata gote si mwawasa kaukaudaisinamo 'enaia, ta 'enega 'idi mwaratoi gote nigea si memebaredi natudiao 'edia. Ta natudiao nidi si sinabwa adau 'ina bubuna 'enaia. Ta 'idi bulomakau be 'idi sipiao 'edia si emisa sinabwana 'adi masura manuna, ta 'enega nigea 'ebweu to'ase si mwaramwaratoni bagura manuna. Ta yage nidi Mosese 'i e'itedi kaukaudaisinamo 'ena Yeoba manuna, gote namo 'idi tapwaroro 'ana 'autui. Mosese 'ina yareyare Yeoba Eaubada 'ena bobo'ana wawasae, ta 'ina mwaratoni Yeoba manuna nigea 'i sinasinabwa.

84. Mwa'adega ta ona esa 'aene Mosese 'ina tapwaroro 'i kukupa?

Mosese tomota 'i e'ita 'ai'aileidi 'aene Yeoba Eaubada Tebweuna taudi 'idi Eaubada, ta nigea 'i e'itadi 'aene Yeoba tebweuna bare'u maibo'ana 'ana Eaubada. Mosese 'i gwae Eaubada 'i loinedi ta 'i gwae "Gea'abo wate 'imi Eaubada, 'abo'agu Tebweugu." Mosese 'i e'itedi 'aene Yeoba 'idi Tonugana be 'adi To'ita-i'ita. Ta nigea 'i e'itadi Yeoba 'ina bubuna manuna. Ta esia,

Mosese 'ina e 'ita 'enega si e 'are ga tupwana be tupwana 'idi mwaratoi 'ana loeposeyana si lobena. Ta nadigega tuga 'idi nuanua Yeoba manuna 'i sinabwa.

85. Me Kenani 'idi tapwaroro mwa'adege?

Taudi 'idi tapwaroro nadigega yaudi sena Eisia 'enaia. 'Idi tapwaroro 'arena gete. Taudi nuanuadi be yage yauyauna si tatabwa 'idi baguraia, be wate nuanuadi 'idi sipi be 'idi bulomakau si eyau. Sena yauna 'idi nuanua nadigega, ta 'idi yaboaineao 'adi esana dumadumana ta dumadumana. 'Idi yaboaineao nidi 'idi guinua gieyau, nai giesinabwa. Ta 'enega 'idi tapwaroro loyawe be loelata 'i nua 'i 'isidi sinabwana. Ta tuta yauna 'idi tapwaroro sagaridi 'ebelaelata tuga. Tuta yauna toni-bagurao natudiao mewainedi si tagwaredi 'ebetapwaroro 'edia be nada si miami yakwara 'aina guinua bokobokona 'enaia. Muriega me Iberiu 'aidi bubuna gete si 'itena ga nuadi 'i 'ewena. Ta 'enega mwau si gieapwesena me Isireli 'edia. Ta tuta yauna 'idi paropitao si guguyedi 'idi bubuna manuna.

Ta 'ebegiedumaduma sinabwana 'i miami, ta nate 'idi nuanua bwa'a manuna. Me Kenani si bwagobwago yaboaineao 'adi esana Beili 'edia, ta si nuena nigea 'ebweu to'ase 'idi yaboaineao 'edia nai bwa'a si giyaina nai si gimwanena. Ta me Iberiu 'idi nuanua dumaduma wawasae. Si nuena bwa'a maibo'ana be, bwasi maibo'ana be, ala maibo'ana-be, Yeoba 'idi Eaubada 'ina yageao. Ta tauna tuga 'i tagwaredi tubudiao 'edia, ta 'ediega taudi si 'ewedi 'idi tutaia. Ta wate si nuena 'eguma si mwamwawasa bwa'a nina 'i da abara 'idi tomatua 'enaia. Ta gea'abo sa'i si gimwagimwaneye, nai si 'ebwa'ebwaea mari susu 'edia. Tuta muriega me Isireli si e'upwa 'idi nuanua gete manuna. Ta tuta muriega 'ena ta sasawa 'idi nuanua yauna toni-bwa'a manuna.

86. Me Isireli ta me Kenani si ellobaloba ga to'ase 'i apwesa?

Nugana si losaia bwa'a gote manuna, Ta nate nigea 'idi 'ebelosaia sinabwana. Ta 'are'ai'ailina si losaia 'idi tapwaroro ta 'idi tapwaroro 'ina nuanua yauyauna. Ta 'ebegiedumaduma sinabwadi

'etoi si apwesa : (1) 'idi bubuna, (2) 'idi nuanua mani be guinua tomota manuna, (3) ta 'idi tapwaroro 'ina nuanua 'ai'aila.

87. Ta 'idi bubuna manuna mwa'adeqa?

Me Iberiu si rugu Kenani 'ena kaukaudaisinamo 'enega, ta loyawe be loelata nigea 'edia. Ta nigea si tagwatagwara 'idi iineao guinua to'umalina 'ena, mani nai gwegwe manuna. 'Idi bubuna gete 'ena bobo'ana wawasae, ta 'idi lolina pa'ara wawasae. Ta Kenani 'ena loyawe be loelata si lobedi. Me Kenani si guinuedi 'aene 'idi tapwaroro 'ana guinua 'ebweuna. Ta me Kenani 'idi bubuna gote yage mwau si gieapwesena me Isireli 'edia. Ta tuta yauna 'idi paropitao si onaona gote manuna. Ta si lolina limalimana wate yage nina manuna.

88. 'Idi nuanua mani be guinua tomota manuna mwa'adeqa?

Me Iberiu si rugu Sena Tabu 'ena ta nigea 'ebweu to'ase si mwaramwaratoni bagura manuna. Ta sawesawedia si 'ebesa gote manuna. Bagura soodi tuga'sena gote 'ena. Ta me Kenani dimo sawesawedia si e'itadi. Ta 'enega me Kenani si e'itedi 'aene nigea kapekapeana 'ebweu bagura 'i da bobo'ana 'eguma nigea si sidasida yaboaine 'ebweuna 'ena, be 'ena si taria. Ta gote nadigega yaudi si gieloeagesiedi, ta si nuanua 'aene tapwaroro kabokabo 'ina guinuega bwa'a 'i uaua sinabwana.

'Ebweu wate yage 'aidi wate 'i wasegigiedi, ta 'enega Yeoba 'ina tapwaroro si pilisinena me Kenani 'idi tapwaroro kabokabo manuna. Me Kenani 'idi tapwaroro 'ana lolina kapekapeana wawasae. Si gwae 'abo tai 'ebweuna taria 'i guinuena nadigega 'idi tapwaroro 'ina lolina, 'ina bubuna gosenao 'edia nigea to'ase. 'Abo 'i ipwara, nai 'ina bwa'a 'i 'ewa, nai mari yage bokobokodi 'i guinuedi gosenao 'edia nigea 'ana to'umalnamo. Yeoba 'ina tapwaroro si miamia lolina dumaduma wawasae 'ubunidia. Yeoba 'ina tapwaroro 'ana lolina yau wawasae, be 'enega tai 'ebweuna 'ebweuna 'i da guinua 'ai'aili gosiana 'ebweuna 'ebweuna 'enaia. Ta 'enega me Isireli be me Kenani si miamia dumaduma tapwaroro manuna. Me Isireli 'idi tapwaroro 'ana 'ita nadigega tapwaroro yoniyonina ta me Kenani 'ana 'ita 'atua tapwaroro li'ali'amina.

89. Ta 'idi tapwaroro 'ina nuanua 'ai'aila manuna mwa'adega?

Nugana me Iberiu 'idi tapwaroro 'ana bobo'ana si lobena guinua 'enega. Tuta yauyauna si tapwatapwaroro yage 'aina si guinuedia ta nigea sawesawedia be 'ebweuna si pilisinena nai 'ebweuna si sa u gesiena. 'Abo si guinua 'ai'ailedi, si nuena Yeoba nuana 'i da bobo'ana 'edia. Ta muriega si sinabwa 'idi tapwaroro 'ena ta guinua nidi si sa'u iledi, ta si 'ebesa 'ai'aila Eaubada 'ina nuanua, be si too 'aene ma'edi si da egosigosiana ta si eonaona. Nigea si inasinabwa manini tapwaroro 'ai'aila 'enaia. Gidarina be gidarina si sinasinabwa. Ta 'adi toloina 'ai'ailao paropitao.

90. Paropitao yaisigei?

Paropita me Iberiu 'idi ona 'ebweuna ta 'ana gibui'erua. 'Ebweu gete, "ewewerupwa", ta 'eruena gete, "simana". 'Enega ta mwaratoni paropitao taudi 'atua si ewewerupwa ga Yeoba 'ina ona si simanena. Yeoba yaruyaruana 'i giyaidi, ga soradia 'i 'eta'etapewa. 'Enega si ewewerupwa 'atua, ga Yeoba 'ina nuanua si sa'u apwesena tomota yauyaudi matadia. Gote paropitao 'ai'aila 'idi guinua. Si eto-simana Yeoba manuna. Ta sawesawedaia ta nua 'i 'isi 'ebweu mari boda 'i miami 'adi esana "paropitao natudiao", ta taudi dumaduma wawasae.

91. "Paropitao natudiao" yaisigei?

Taudi nigea paropitao 'ai'aila natudiao esiodiega. Nigea sa 'i Ta esia taudi mari tomota, ta si gwae taudi aene taudi Yeoba 'ina ona si simanena. Taudi si sakowasi dadana ma'idi yage yauna 'ebe gwanegwanedi. Ta yage nidi si gwanegwane wawasae ga boda gote 'atua to'ase nai yaruyaruadi 'i gitu'eyedi wawasae, ga 'enega 'idi tonugana ona 'aina 'i 'inanedi ta 'aene Yeoba 'ina ona manudi. Ta 'aina tuta boda maibo'ana si bwaubwau (I Kini 22:11-12). Ta gimi sawa boda gete manudi I Samuela 10:5 'enaia. 'Aina tuta to yo'o wate yaruyaruadi si losuyaedi 'enega si apwesa ga si rugu boda gote ma'ediao (I Samuela 10:10, 19:20-24). Boda gote 'idi tonugana 'ana esana yomwayomwarina. Gote nadigega: - 'Eaubada 'ina Tai' (II Kini 4:40), 'Inapwana' (II Kin i6:5).

'Aina tuta si ai (II Kini 4:1). Si mia egogona 'idi sena taudi 'ena 'atua boda 'ebweunamo (II Kini 6:1). Si e'ai egogona (II Kini 4:38). Tomota si obobomedi ta 'enega 'adi si lobena (II Kini 4:42). 'Aina tuta si guinua mani manuna (I Samuela 9:8). Ta gote 'are 'ai'ailina ta 'enega tomota ai 'awato'umaliedi. 'Ebweu tuta Emosi 'i gamwasoara sinabwana manuna si gwae 'aene tauna paropita natuna, ta 'i 'awakaboedi. Tauna nigea 'i guiginua mani manuna (Emosi 7:10-17).

92. Paropita 'ai'ailao yaisigei?

Me Iberiu si sinabwa ta 'adi mwaratoi 'ana loeposeyana si lobena. Ta 'enega 'ebweu mari boda 'i apwesa. Taudi to sinasinapu ta si nuanua 'ai'aila 'idi tapwaroro manuna. "Paropitao natudiao" 'aidi si apwesa tuta 'ebweuna 'ebweuna 'ena, ta tomota yaudi nigea si nonodi. Ni'atu si mwaratonidi, ta ni'atu si mwaratoni Yeoba 'ina tosimana 'ai'aila, ta taudimo 'edia si nonona. To nuanua 'ai'aila getedi tomota 'idi tonuganao 'ai'aila. Ta 'aidi 'adi esana gete:- Yeremaia be Aisea. Ta sawesawedaia ta nua 'i 'isi paropita 'ai'ailao getedi nigea si apweapwesa daidaita. Tuta mwau 'edia Yeoba 'i bwau apwese, ga tuta nidi taudi Yeoba 'ina ona si simanena tomota 'edia.

93. Paropitao 'idi guinua to'ase?

'Eguma ta 'ebesa 'enaida gete 'ana e'isa, sawesawedaia be yage 'erua ta nua 'i 'isi 'ai'aila.

(1) Paropita 'ai'aila ta sinabwana 'ebweuna 'ebweuna 'i apwesa tuta mwau 'enaia, ta 'ina ona nina 'i 'ebwaea, 'i 'ebwaea 'ana 'epatao tauna manudi. Taudi nuanuadi sinabwana be tomota si da nuganedi 'ebweu 'eda 'ena, ta 'eda nina si nuena Yeoba 'ina 'eda 'epata gote manuna. Ta tuta yauna si 'ita 'ai'aila 'arena si rugu tuta mwau 'enaia, ta Yeoba 'ina lemega si too 'aene tomota si da gieparuparuyedi, be 'enega si da miabobo'ana taudi. Ta 'aina tuta si mwaratoni tomota 'idi 'eda 'ina 'ebeapwesa, ta 'erega si emataruedi be si eonedi yage nidi si da apwesa, 'eguma nigea si nuanua-'ebuni be si ila 'eda 'ai'aila 'enaia. Ta nigea si sakowasi dadana sabi paropisai yage nidi si da apwesa tuta 'i memai enaia. Si guiginua taudi 'adi 'epatao manudi.

(2) Tuta yauna ta mwaratoni Yeoba 'i giyaidi, ta yage sinabwana si lotoona yaruyaruadi 'edia. Ta gote 'enega Yeoba 'ina e'ita 'ai'aila 'ana loeposeyana si lobena. 'Aina tuta yage gete si lobena 'idi madawarega, ta 'aina tuta 'ita, ta 'aina tuta 'idi guinua taudi 'atua si lobubuna dumaduma ta gote 'enega e'ita auauna si lobena. Ta pu'epu'edi tuga 'atua mwawasa 'i giyaidi ta gote 'enega e'ita auauna si lobena. Ta nigea 'ebweu tuta si da ekabarea be 'enega ona sinabwadi si 'inana besobesodi. Ma'idi mwaratoi si onaona tomota 'edia. Ma'idi mwaratoi si guguya tomota 'edia, ga e'ita auauna gete si sa'u apwesena.

Ta tuta yauyauna e'ita auauna gote si guguyaena si simanena 'aene Yeoba Eaubada 'ina ona tauna 'edia. Taudi si etosimana tuga Yeoba manuna, 'Idi ona nidi maibo'adi garewega, ta nigea bare'uyega.

94. To'ase yage mwau nidi 'idi tapwaroro manuna?

Ta da nua 'i'isi me Iberiu si rugu Kenani 'ena ta bwa'a gote si 'ewena me Kenani 'ediega. Ta taudi me Kenani ma'idi tapwaroro, ta wate ma'idi totariao, be ma'idi 'ebetaria, be ma'idi e'ita 'idi tapwaroro manuna. Ta me Isireli 'idi bwa'a si 'ewena ta tuta yauna bwa'a gote 'ena me Kenani 'idi 'ebetapwaroro be 'idi 'ebetaria si miami. Gote wate me Isireli si 'ewena. Ta yakwara teni nai tweniti si gumwara, ga yage 'ebweuna 'iapwesa. Sena 'aina 'edia me Isireli me Kenani 'idi tapwaroro 'ana guinua 'aina si sa'u baredi ga 'idi tapwaroro ma 'iyana si gitubwedi.

Ta 'enega ta 'ita Yeoba 'ina paropita 'ai'aila 'idi guinua. Si too be Yeoba 'ina tapwaroro si 'ita 'i'isi be 'enega gea'abo tapwaroro kabokabo ma'iyana. Ta si guguya ta e'ita sinabwana Eaubada 'enega si 'ewena si e'itaena tomota 'edia. Ta gote nadigega tomota 'idi nuanua si giesinabwa Yeoba manuna, ta 'ina bubuna manuna, be 'ina tapwaroro manuna. Ta 'enega me Iberiu si mwaratoni 'ai'aila Yeoba Eaubada Tauna Tebweuna Eaubada 'ai'aila.

95. Tomota 'idi nuanua paropitao nidi manudi mwa'adege?

'Aina tuta tomota ma'idi gwausoara si nonodi ga si muriedi. Ta

'aina tuta tomota si gu'toyasedi. Ta esia, Manasa 'ina tutaia si rugu lina mwau 'enaia ga 'i 'etobodedi.

'Ebweu yage 'i lemedi sinabwana, ta 'enega si 'atepatu be kini si guguyedi, ta toloinao si 'enapa'aridi. Ta 'ebelema gete tomota 'idi 'amaiaaba paropita 'ina guinua tabu manuna.

96. Mwa'adega, Paropitao Onaupaua Lowaenei tupwana si 'etoladina?

Nigea 'ebweuna paropitao natudiao 'idi boda 'enega 'ebweu to'ase 'i 'etoladina Onaupaua Lowaenei 'enaia. Ta Kini 'idi Buki 'Ebweuna 'ena si emwasara gimi paropita 'ebweu sinabwana manuna. Si gimi 'etoladina Ilaitia manuna. Ta Kini 'idi Buki 'Eruena 'ena si 'etoladina Ilaitia 'ana lopa'eru manuna, tauna 'ana esana Ilaisa. Paropitao nidi nigea si 'eto'etoladi taudi, ta 'ebweu mari tai 'idi losaia sinabwana guinua paruparuna manuna 'i 'etoladina. Ta nigea 'ebweu paropita 'i 'eto'etoladi tauna, ga 'ana laba Emosi. Ta Emosi be mari paropita nidi si muriena esia si 'etoladi taudi.

97. Emosi yaita?

Yakwara 750 Yesu nuginainaia me Asiria si nuena ni'atu si ewaiwai wawasae, ta 'enega sawesawedia mari boda ma'enaos si da losaia, ta 'enega 'idi 'ebeloina si da giesinabwa. Ta 'enega 'adi tonuganao si egogona ga si lina rererea 'idi guinua manuna. Ta si lina 'aene me Itipita ma'ediao si da gimi losaia, ta muriega mari boda be mari boda. Ta 'eguma si tatauya Itipita 'enaia, nugana si da abara me Iberiu 'idi senaia. Tuta gete 'ena me Iberiu si weyaridi taudi ga 'ebeloina 'erua. Ta nigea sawesawedia me Asiria si tooro bodedi.

Ta me Iberiu ta 'aina mari 'ebeloina gidaridi serabedia si nonona me Asiria si gibubudi sabi losaia, ta nigea si nuanua 'aene saia gote 'ana mwau si da lotoona. Ta wate taudi nigea ma'idi sinasinapu wawasae, ta 'enega nigea kapekapeana be yage 'i abe si apwesa si da mwaratoni.

Ta tai 'ebweuna 'i miami me Iberiu 'idi 'ebeloina 'enaia. Tauna to'ita'i'ita sipi; ta 'aina tuta 'i tu'e 'ina senega ga 'i tauya mari esenaia. Tauna tebweuna yage 'aina 'i sinapudi. Ta 'i 'ita'ai'ailina

me Isireli 'idi 'ebeneneta. Yaudi to-gomabeso 'ediega si ipwara, ta wate 'ebeloina nina 'ina waiwai 'i mudarina yage besobeso 'edia, ta wate tomota 'idi bubuna nigea 'i 'esasa, ta wate Yeoba 'ina tapwaroro si gietabena.

Ta 'ebweu tuta 'i tauya sagari 'ebweu sinabwana 'enaia, ga 'i tooro tomota matadia ga 'i guguya 'edia. Ta 'i emataruedi 'idi bubuna bokobokona manuna ga 'i eonedi 'aene 'i abe yage mwau wawasae 'i apwesa gabura maibo'ana 'enaia. Ta Emosi 'i guguya, ta ona 'aina 'i 'inenedi kini manuna. Ona 'ai'aila, 'ina ona nidi nigea ona sinabwadi, ta tua tuga, to taria sinabwana 'i gamwasoara sinabwana ga 'i pa'ina 'ebetapwaroro gote 'enega. Ta Emosi 'i ila 'ina 'asaia ga yage yauna gete 'i 'etoladidi, ta wate 'i 'etoladi 'ina nuanua maibo'ana. Ta gote nadigega 'ebweu buki Onaupupa Lowaenei 'ena si gimi 'etoladina.

98. Mwa'adega, Emosi 'i mwaratoni 'ina 'etoladi nina 'etoladi tabu nai nigea?

Nigea 'i nuanua nadigega, manuna Emosi 'ina tutaia nigea 'ebweu Buki Tabu 'i miami, ta nigea 'ebweu 'etoladi si 'amaiabena 'aene 'etoladi tabu. Emosi esia Eaubada 'ina tai 'ai'aila, ta nuana 'i sabelulu wawasae manuna to'umalina yauna 'i 'itedi Yeoba 'ina tomota gamwagamwanidia, ta 'i nuena Yeoba nuana 'i to'umali gote 'enega. Ta 'enega 'i tooro ga ma'ina waiwai maibo'ana 'i ona didiga to'umalina nidi ni'atu 'i 'itedi tauna. Ta manuna anua tabu 'enega si pa'ina, 'ina nuanua maibo'ana 'i 'etoladina be 'enega tomota yauyaudi si da mwaratoni. Ta Emosi 'i nuena 'ina 'etoladi gete Yeoba 'i 'awabobo'anena. 'I 'etoladi 'ana 'epata tauna manudi, ta nigea 'i 'eto'etoladi 'epata nigea si tubutubua manudi. Ta manuna 'ina nuanua 'i 'etoladina, tauna boda paropita auauna 'idi 'inapwana. Boda nidi to'etoladi tuga.

99. Paropitao to'etoladi yaisigei?

Emosi 'i nugana, ga murinaia tai waiwai 'etoi 'ina 'eda si muri-ena, nate Osea be, Miika be, Aisea be. Ta yakwara wani anaredi si gumwara ga 'ebweu mari boda si apwesa, ta taudi Sepanaia be, Neumi be, Abakuki be, Yeremaia be. Ta muriega 'erua wate si

apwesa, ta taudi Isikeli be Aisea 'Eruena. Taudi si guguya ga muriega si 'etoladi. Ta nigea 'ebweuna 'idi leta 'i sawasawadi tuta gote 'ena 'aene 'etoladi tabu. Ta muriega lolina 'ana buki si lobena ta si 'ewena 'idi 'ebeloina manuna, ga 'enega paropitao getedi 'idi 'etoladi si egogoned i ta si gwae 'aene 'etoladi tabu, be sawesawedia si sasawa tuta yauyauna.

100. Loina 'ana Buki to'ase?

Me Asiria si tooro saia 'enaia ta si ewaiwai, ga sena gidaridi yau wawasae si giyaiddi, ga si 'ewedi 'idi 'ebeloina 'enaia. Me Iberiu ni'atu si wearidi taudi ga 'ebeloina 'erua. 'Ebeloina gidarina 'ana esana Isireli. Ta me Asiria si mutudi. Ta 'ebeloina 'eruen a 'ana esana Yuda. Taudi me Asiria ma 'ediao si lolina rererea be 'enega yakwara 'ebweuna 'ebweuna tamapu sinabwana si 'ebwa'ebwaea me Asiria 'edia. Ta 'enega si miami ga tupwana si loinedi taudi. Ta si egomabeso 'ai'aila tamapu nina 'enega.

Ta gimi tutaia tomota yauyaudi si nuena taudi si ewaiwai wawasae saia 'ena, be taudi si esaesa wawasae si ewa wai nai si esaesa manuna taudi 'idi yaboaine 'i ewaiwai wawasae ga mari tomota 'idi yaboaineao 'i pa'idi. Ta 'enega tuta nina me Asiria si ewaiwai tomota yaudi si gwae 'idi yaboaine to-waiwai sana tauna. Me Yuda 'idi kini 'ana esana Manasa 'i nuanua nadigega, ta 'enega Yeoba Eaubada 'i pilisinena ga 'i abara me Asiria 'idi tapwaroro 'ena, ta 'idi yaboaine 'ena 'i bwagobwago. (Manasa 'i ekini yakwara 696 'enega ga yakwara 642 'ena Yesu nuginainaia.) Ta Manasa nina Yeoba Eaubada 'ina paropitao 'i unudi, ga yau wawasae 'i loemwawasidi, ta 'enega si gwae 'aene 'asa 'i maa paropitao rarediega. (II Kini, 21:16.)

Amoni 'i ekini Manasa murinaia, ta tomota 'aidi si loemwawasina. Ta 'enega natuna 'ana esana Yosaia 'i ekini. Tuta nina 'i ekini tauna gwama tuga, ta 'ana yakwara eta namo. Ta 'i sinabwa tupwana, 'enega 'i 'ebesa yage yauna manudi. Ta 'i lobena anua tabu sinabwana nigea 'i bobo'ana, ta 'ina tapwaroro ni'atu si pilisinena. Yakwara yauna nigea si nuanua 'i isi Yeoba 'ina Sabate, ta tuta yauna 'ina onaupaupa ma 'edi si 'ita matataona.

Ta tauna 'i ekini yakwara eitini, 'enega 'i lolina ga Yeoba 'ina anua tabu si gibubu limena. Ta anua si gie 'esasena ga Buki 'ebweuna si lobena. 'Ebweuna 'i sa'u kwaiena lowa. Ta si 'ebwaea to'etoladi 'ebweuna 'ena ga 'i sawena ga muriega 'i simana Kini 'ena buki nina manuna. 'Enega kini paropita mewainena 'ebweuna 'ana esana Ulida 'i bwayena, ga tauna 'i gwae 'aene buki nina Yeoba 'ina Lolina 'ana Buki, ta sawesawenaia be 'ebeloina mai-bo'ana 'ena si da ematamatana. Nigea ta mwaramwaratoni tetera mai-bo'ana. Ta 'ebweu yage ta mwaratoni. Yakwara 621 Yesu nuganinaia Kini Yosaiia 'i gwae 'aene buki gote Yeoba 'ina Ona. Nate ma'ebweuna kini 'ebweu 'i gwae 'aene 'ebweu buki Yeoba Eaubada 'ina Buki ta Buki Tabu. Ta gote 'enega me Iberiu Yeoba 'ina buki si 'amaia'ena, ga 'ina buki 'ina loinega si tautauya, ta si loiloina be si guiguinua.

101. To'ase 'i apwesa kini 'ina lolina gote 'enega?

Gote 'enega ta muriega Lolina 'ana Buki 'i e-'ebe etopwapwa 'atua. Ta buki nina 'i nugana ga paropitao 'idi ona si muria. Lowaenei ga tuta gote 'ena kini 'ina lolina si wesawedia. Ta gote 'enega kini 'ina lolina mai-bo'ana si toona Lolina 'ina Buki 'enega. Gete 'ena me Iberiu be mari 'ebeloina yauyaudi si dumaduma. Nigea 'ebweu mari 'ebeloina 'i miami be 'i guinua nadigega. 'Ebeloina yauyauna si ematamatana 'idi kini 'ina nuanua tauna 'enaia. Ta me Iberiu si ematamatana Yeoba 'ina lolina 'ana buki 'enaia. Ta wate 'ebweu yage 'i apwesa gete 'enega.

102. To'ase nate mari yage nina?

Tomota si emisa 'aene Lolina 'ana buki nina Eaubada 'ina ona ta 'enega 'etoladi yauna tapwaroro manuna si 'amaiabedi. Ta 'enega Emosi 'ina 'etoladi be mari paropitao 'idi 'etoladi si giyai 'i 'isidi ga si sawedi, ga si nuanua manudi. Ta si nuena 'aene buki nidi 'edia Yeoba 'ina ona 'i miami. Ta gote nadigega Buki Tabu 'ana 'ebee'are.

103. Lolina 'ana Buki mane 'enega?

Nigea 'ebweu to'ase 'i miami Buki Tabu 'ena be 'enega ta mwaratoni mane 'enega buki gote 'i apwesa. Ta si gwae namo 'aene anua tabu 'ena si lobena.

104. Yaita 'i 'etoladina ?

'Ebweu tuta Aisea paropita 'i nuanua ga boda 'ebweuna 'i gibubuna. Taudi 'ina e'ita si nonona si rugu boda gote 'ena, ga 'i e'itedi, ta 'ina nuanua 'i memebarena 'edia. Aisea 'i too 'aene gabemani 'ina e'ita 'ena si da nono, ta si guitoyasena. 'Enega Aisea 'i etapewa sinabwana 'ina boda 'ena ga 'i e'ita 'ai'ailedi.

Ta Aisea ma gosenao si mwawasa, ta boda nina nigea 'i gumwagumwara. Aisea 'ina e'ita ni'atu si memebarena natudiao 'edia, ga taudi natudiao si e'itedi nadigega. Ta 'enega boda gote 'i miami sena Yuda 'enaia. 'Ana esana si sa'una 'aene "Paropitao 'idi Boda". Boda gote nigea sinabwa wawasae, ta tua tuga 'i ewaiwai tapwaroro 'ena be gabemani 'enaia. Ta tuta nina Manasa 'i ekini, 'i gamwasoara boda gete 'ena, ta 'enega 'i loemwawasidi. Ta 'aidi si miakwaia ta nigea si rugurugu Manasa 'ina lolina 'enaia. Taudi 'adi boda Aisea 'ina nuanua si giyai'i'isina, be si 'ita'i'isina.

Ta tuta yauna boda gote si egogona kwaia, ga si nuanua 'idi tuta manuna, be to'ase nai sawesawenaia be tomota si da guinua. Ta 'enega lolina yauna si gibubudi, ta si nuena lolina nidi 'enega Mosese 'ina nuanua si sa'u apwesena. Ta 'enega si gwae 'aene 'idi 'etoladi nina Mosese 'ina Lolina. Ona 'ai'aila, lolina nidi nigea Mosese 'ina ona tauna, ta esia, si e'ita 'ai'aila Mosese yaruyaruana be Mosese 'ina tapwaroro. Mosese 'ina lolina nadigega 'autui, ta 'ena si 'abi 'idi tuta manuna. 'Enega Ulida paropita mewainena 'i ona paruparuna ga 'i gwae 'aene buki nina soranaia Mosese 'ina lolina si miami.

105. Mwa'adega, buki nina 'i miami Onaupaua Lowaenei 'ena batua ?

To sinasinapu si nuena Buki Lolina 'Eruena, 'upwa 5 'enega ga 'upwa 26 'enaia, ta wate 'upwa 28, Lolina 'ina Buki nina 'ina e'ita 'ena ta loba. Ta buki gete nadigega gimi sorana, ta 'ena mari bukiaio si sa'u egogoned.

106. Nigea nai Emosi 'ina Buki 'i gimi 'etoladina ga Lolina 'ana Buki si 'etoladi tuta murinaia ?

Tamo. Emosi 'i gimi 'etoladi. Ta 'ina 'etoladi nigea si gimigimi eesei 'etoladi tabu. Buki Lolina 'Eruena si gimi eesena Buki Tabu.

Sawesawenaia ta nua 'i'isi tuta nina buki 'ebweu si 'etoladina ga tuta nina buki nina si eesena Buki Tabu dumaduma wawasae Tuta nina Kini Yosaia buki nina 'i eesena Buki Tabu, mari 'etoladi be mari 'etoladi si miami. Ta buki nidi si miami ga si miami ga eisa nai yakwara si gumwara bemi ga muriega si sa 'u egogonedu Buki Tabu sinabwana 'enaia.

107. Buki gotedi si gimi mia mwa'adega?

Paropitao 'aidi 'idi 'etoladi 'i gimi mia, ta wate buki sinabwadi 'erua, 'ena si emwasara gimi tuta 'ana guinua yauna manudi. Buki 'ebweuna goma Yuda 'i 'etoladina yakwara 850 Yesu nukaninaia. Ta 'eruena goma Isireli 'i 'etoladina nai yakwara 750 Yesu nukaninaia.

Ta tosinasinapu buki 'erua nidi si eesedi 'aene 'ebweuna "J" ta 'eruena "E".

108. Mane 'ena buki nidi ta lobadi tuta gete?

Ma'etamo, be mari buki 'ena ta nuanua gete manuna. Ta sawesawedaia ta nua 'i'isi gete tuga buki nidi si weyaridi, ga si miami Onaupapa Lowaenei 'ena, ta gimi buki paibi 'edia. Ta tupwana 'i abara Yosua be Toloinao 'edia.

109. Mwa'adega tosinasinapu si mwaratoni esedi 'aene buki 'erua?

Ma'etamo wate ta sasawa gete manuna. Ta gete 'ena 'arena 'ebweunamo ya 'etoladina. To 'etoladi mari esana be mari esana si 'etoladina Eaubada manuna Tauna "J" 'i 'etoladina 'aene Eaubada 'ana esana "Jehovah" (Ieoba). Ta tauna 'i 'etoladi "E", Eaubada 'ana esana 'i 'etoladina 'aene "Elohim".

Wate siterua si 'etoladi yage 'ebweuna manuna, ta 'idi 'etoladi dumadumana. Ega 'ina dena marua si emwasarina, (Nugana, 16: 4-8, be 16:11-14, ta wate Nugana 21:8-21.)

110. Mwa'adega, gete namo gimi 'etoladi?

Nigea. 'Aina wate buki si miami. 'Aina si emwasara Debida be Solomonu manudi. Ta 'aidi si emwasara Ilaitia be Ilaisa 'idi guinua

manuna. Ta wate kiniao 'idi buki si miami Nadigega wate anua tabu 'ana bukiao. Ta wate mari 'etoladi 'upwa'upwana namo si miami.

111. 'Enega to'ase?

Yakwara 621 'ena Kini Yosaia 'i gwae 'aene Loina 'ana Buki Buki Tabu. Ta mari 'etoladi yauna si miami tapwaroro manuna. Tomota Loina 'ana Buki si sawena, ga 'enega mari buki nidi 'edia si 'ebesa. Ta lema sinabwana si lobena 'ediega, ta 'enega si 'ama-bedi, ga si 'ita 'i'isidi.

112. Maisa Loina 'ana Buki si eesena Buki Tabu?

Yakwara 621 B.C. 'enaia me Yuda si miami me Asiria 'idi 'ebeloina 'enaia. Ta me Asiria nigea si miabobo 'ana tuta gote. Atama-naia 'ana tarauwarao si miami, ta soranaia tomota yaudi si 'eloguito-yasa. Ta 'enega si neneta. Ta yakwara 612 B.C. 'enaia, me Babiloni 'asa Ninibe (nate me Asiria 'idi 'asa sinabwana) si 'ewena, ga si ewaiwai sena yauna 'edia. 'Enega ta 'ita Loina 'ana Buki si eesena Buki Tabu saia sinabwana 'ana tutaia, ta tuta mwau 'enaia.

113. 'Aina wate buki Onaupaua Lowaenei 'ena si 'etoladina tuta gote 'ena nai nigea?

Tamo. Me Asiria si be'ube'u ta me Babiloni si sinasinabwa, ga site'ata si 'etoladi. Taudi paropitao ta 'adi esana gete :- Sepanaia be, Neumi be, Abakuki be, Yeremaia be. Ta yaudi Yeremaia 'ina buki si tupuna 'aene buki yaulyaudi Onaupaua Lowaenei 'ena 'i bobo 'ana sinedi.

114. Ta me Yuda mwa'adega?

Me Yuda 'adi toloinao nigea si loloina 'ai'aila, ta 'enega si etarauwara 'ai'aila me Babiloni 'edia. 'Enega me Babiloni si mai ga si ewaiwai wawasae ga me Diu yaudi si mutudi. Ta yau wawasae si 'ewedi ga si tauyedi 'idi sena 'ena, ta nada si e-iyabwebwe. Ta 'asa Yerusalema si ligea yaulena, ga si gabuna. Nate yakwara 586 Yesu nuganinaia. Ta gote 'ebeloina Yuda 'ana 'ebelosaroni. Nigea wate si loloinedi taudi. Ta, wa 'ita, 'ebeloina ni'atu 'i

gumwara, ta 'ina tapwaroro nigea 'i gumwagumwara. Ta nate 'edeededede 'ai'aila.

115. To'ase manuna yage gote ta eesena edeededede?

Gete 'arena ta eesena yage gote edeededede. Gimi tutega ga tuta gote 'ena mari 'ebeloina be mari 'ebeloina 'i gumwara saba tauna ta wate 'idi eaubadao si gumwara ma'ediao. Gimi tutaia tomota si nuena eaubada 'ebweuna 'ebweuna 'i miami 'ina sena tauna 'ena be 'ina tomota taudi 'edia. Ta 'eguma mari boda sena gote si 'ewena, be 'enega 'ebeloina gote be 'ana tomiana si loesawaridi, yaita sana 'i miami be eaubadao nidi 'edia si bwagobwago? Sana, nigea 'ebweu 'i miami. 'Enega eaubadao nidi si nuapupuredi. 'Idi tuta ni'atu 'i gumwara ta 'enega.

Ta, wa 'ita, me Babiloni si mai ga me Yuda 'idi 'ebeloina si 'ewena, ga tomota yaudi si loesawaridi, ta Yeoba Eaubada nigea si nuanuapupurena. Si nua 'i'isina. Ta me Yuda mwa'onai si miami si obobomena, be 'ena si bwagobwago. Ma 'ebweuna gote ga tomota 'idi eaubada 'i miami ta 'idi 'ebeloina ni'atu 'i gumwara.

116. Mwa'adega me Iberiu 'idi tapwaroro 'i miami?

'Arena 'etoi.

(1) Me Babiloni 'idi toloinao ma'idi sinasinapu. Taudi nigea nuanuadi be boda 'ebweuna 'ebweuna si 'ewedi si da loegumwaridi. 'Idi nuanua 'aene si da 'etobodedi, be 'enega gea'abo si tootooro saia 'enaia. Ta me Babiloni nuanuadi boda topaisewa sinabwa wawasae. 'Idi guinua yau wawasae ta 'enega. Ta si nuena 'eguma si lina pa'ara topaisewa 'edia be si 'etobodedi, be gea'abo si tapwatapwaroro nadigega 'idi bubuna, nai gote 'enega gwautoyasa be olilisana si da gieapwesedi. Ta muriega nai unua 'i apwesa limana. Ta 'enega si lina be 'idi topaisewa nidi si elo'asa 'idi sena taudi 'edia, ta 'ena si da bubuna be si da guinua 'atua 'idi sena 'ai'aila 'ena si miami. Ta 'eguma si emamatana mari lina 'edia be si tagwaredi guinua 'ena, me Babiloni nigea 'ebe'etoboda 'ebweuna si sa'usa'u apwesena. Ta 'enega me Iberiu nidi si miami Babiloni 'ena, si miami taudimo 'idi senaia, ga nada 'idi guinua be 'idi tapwaroro si nua 'i'isina, 'atua si miami 'idi sena 'ai'aila 'enaia.

(2) Yeremaia paropita, ta tai ma'ina sinasinapu, ta 'i guguyedi 'aene gea'abo si olilisana be si oopa'ara 'abona nai lolina mwau 'ena si rurugu. Ta tua tuga, si da miabobo'ana be tuta yauna 'idi tapwaroro si da nua 'i'isina, be Yeoba 'ena si da bwagobwago.

(3) Totapwaroro 'ai'aila be waiwaidi si tauyedi Babiloni 'enaia. Ta taudi getedi 'idi tomota si nuganedi tapwaroro 'enaia. Ta 'ebweuna 'ediega 'i ewaiwai wawasae, ta yauyaudi si 'amaiabena, ta 'ena si nonona. Tai nina 'ana esana Isikeli. Tauna buki 'ebweuna 'i 'etoladina Babiloni 'enaia, ta 'ina buki nina 'i miami 'ida Onaupaua Lowaenei 'enaia. Ta paropita sinabwana 'ebweu wate 'i 'etoladi tuta gote 'enaia. Tauna 'ana esana nigea ta mwaramwaratoni. Ta 'ina 'etoladi esia si gitubwena Aisea 'ina 'etoladi ma'iyana. Aisea esia 'ina 'etoladi tauna 'upwa 1 'enega ga 'upwa 39 'enaia. Ta mari tai 'i 'etoladi 'upwa 40 'enega ga buki 'ana 'ebelosaroa 'enaia. To'etoladi getedi me Iberiu si lemedi sinabwana Babiloni 'enaia.

117. Mwa'adega mari buki Aisea 'ina buki ma'iyana si gitubwe esena ?

Sawesawedaia ta nua 'i'isi gimi buki nigea 'adi esanamo. Gimi buki si 'etoladidi nmadiega, ta pwepwai dudurana 'enaia. Ta nigea 'ebweu yawa nadigega 'ida buki. Pwepwai dudurana gote si nunumina kaiwe 'erua 'edia. Ta 'idi pwepwai nidi si gibubudi ta 'adi sinabwa rererea. Aisea 'ina 'etoladi 'upwa 39 nidi si 'etoladidi, ga pwepwai 'i tupwa. 'Enega mari tai 'ina 'etoladi ma'iyana si gitubwena. Ta muriega tubwe nina si nuapupurena, ga 'ana 'ita 'atua 'etoladi 'ebweuna. Ta muriega maibo'ana si sawena, ga 'aene maibo'ana Aisea 'ina 'etoladi.

118. Me Diu 'idi tapwaroro Babiloni 'ena mwa'adega ?

Tuta maibo'ana Diu si miami Sena Tabu 'enaia, 'idi 'ebetapwaroro 'ai'aila anua tabu sinabwana Yerusalema 'ena, ta gote 'ena 'idi tapwaroro 'ina guinua yau wawasae si guinuedi, ta gote 'ena 'idi sagari si nua 'i'isidi. Ta Babiloni 'ena nigea 'ebweu 'idi anua tabu 'i miami. Ta nigea kapekapeana be 'ebweuna si 'abi. Ta 'enega 'idi tapwaroro si gibubuna tupwana 'asa Babiloni 'enaia.

(1) Sawesawedia anua 'ebweuna si gibubuna 'idi anua 'ebetapwaroro 'Enega anua tapwaroro dumadumana si 'abina ta si eesena Sinagogi. Ta tuta nina si ila Sena Tabu 'enaia, nuanua gote si 'ewena, ga muriega mwa'onai Diu si miami anua 'ebetapwaroro nidi si 'abidi. Ta Yesu 'ina tutaia sinagogi 'aidi si miami Yerusalema 'ena, ta wate anua tabu sinabwana 'ana esana Temple 'i miami.

(2) Loina 'ina Buki si 'amaiabena sinabwana. Si nuena yage mwau nidi si lobedi manuna Yeoba 'ina loina nigea si 'ita 'ita 'i 'isi. Ta 'enega Babiloni 'ena si 'ebesa 'ai'aila Yeoba 'ina loina manudi, 'aene si da guinua 'ai'aili gote 'enega. Ta gete 'enega 'ebweu boda auuna 'i apwesa. Nate taudi 'adi esana To'etoladio. Taudi Yeoba 'ina loina si li'amidi tomota 'edia. Ta yage nidi manudi Loina 'i emataruedi si sinabwa; nate Sabate be, lodaba be, 'esasa be.

(3) Ta 'esasa nina loina manuna 'i sinatwa 'edia. Si nuena tuta nina tomota yaulyaudi loina si guinuedi Yeoba 'i da 'etoseyedi, be 'idi sena 'i da 'ebwaea limana 'edia. Ta 'enega taudi nigea si ematamatana Loina 'ena si sawedi toto'umalidi ma'edio. Diu 'ai'aila Loina nidi si 'ita 'i 'isidi. Gote 'ana we'iwe'iyala.

119. To'ase manuna me Iberiu si eesedi Diu?

Tuta dudurana taudi 'adi esana me Iberiu. Ta tuta nina si e'iyabwebwe Babiloni 'ena, me Babiloni 'adi esana gote si gibunina. Si nua 'i 'isi me Iberiu nidi si 'au'ewedi sena Yudia 'enega. 'Enega tuta yauna si eesedi me Yudia (nai me Diudia), ga muriega si 'upwa kukupena ga si eesedi Diu.

120. Me Iberiu si mia apwesa ta Buki Tabu si 'etoladina ga?

Me Iberiu si mia apwesa ta buki 'aina si 'etoladidi, ta nigea si eesedi Buki Tabu, nai 'Etoladi Tabu. Manuna nigea 'ebweu boda 'i miami ga sawesawedia be leta nidi si sa'udi Buki Tabu 'ena. 'Eguma si miami ma'idi gabana taudi, nai ma'idi 'ebeloina taudi, sawesawedia si loina nadigega. Ta yoniyonidi si miami mari tomota 'ubunidia, 'enega nigea sawesawedia be si loiloina taudi 'ebweu to'ase manuna.

Isikeli buki 'ebweuna 'i 'etoladina tapwaroro 'ina guinua 'ai'aila anua tabu sinabwana 'ena manuna. Same 'aidi wate si 'etoladina tuta gote 'ena. Ta 'aidi si 'ebesa gimi buki yaudi 'edia ga 'enega 'ebweu buki sinabwana si 'etoladina. Buki nina 'i emwasara kiniao 'idi guinua manuna, ta muriega mari tomota si gibubu limena ga si weyarina, ga 'enega Samuela 'ina Buki 'erua, be Kini 'idi Buki 'erua si gibubudi. Yosua be Toloinao 'idi buki tupwana maa sina-sinabwana si 'etoladina wate tuta gote 'ena. Ta nigea 'ebweuna 'i da eesedi Buki Tabu. Ta esia tomota si 'amaiabedi manuna 'etoladi tapwaroro manuna.

121. Maisa 'etoladi yaudi getedi si eesedi Buki Tabu?

Sawesawedaia be ta nua 'i 'isi buki 'ebweuna 'ebweuna si gimi 'etoladi saronidi ga muriega si eesedi Buki Tabu. Ni'atu si 'etoladi saronidi, ga ni'atu tomota yaudi si sawedi, ga 'ediega 'idi tapwaroro 'ana loeposeyana si lobena, ga muriega 'adi esana si sa 'una 'aene Buki Tabu.

Ta sawesawedaia ta nua 'i 'isi to 'etoladiao nigea si gwaegwae 'aene 'idi buki Buki Tabu. Si gwae 'aene Yeoba Eaubada ona nidi si 'ina'inatedi 'i 'ebwaedi. Ta esia mari tomota (nate tomodaita be tomia'asa ta nigea paropitao) si sawedi ta si esinuedi 'aene 'ai'aila Buki Tabu.

Ta tuta nina me Perisia si ewaiwai ga me Babiloni si unudi, me Diu si 'atenua 'ole 'oleyedi ga si tagwara 'aene taudi nuanuadi si da ila limana Sena Tabu 'enaia, ta gea'abo si miamia Babiloni 'ena. Ta Diu yaudi nuanuadi si miami Babiloni 'ena, manuna bwa'a bobo'ana ta Sena Tabu 'esia bwa'a to'umalina. 'Enega pu'epu'edi si ila, ga yakwara 520 - 516 'edia anua tabu sinabwana si 'abi limena Yerusalema 'enaia. Ta nigea si 'abi'abi be 'i sinabwa nadigega lowa. Taudi nigea esaesa wawasae, ta nigea yaudi, ta 'enega 'i gidara.

Ta Diu nidi si ila Yerusalema 'ena tuta mwau wawasae si lobena, ta 'enega yaudi si neneta. Ta yakwara 397 B.C. me Perisia 'idi kini 'i tagwara ga paropita 'ebweuna 'ana esana Esira 'i ila Yerusalema 'ena, ga buki 'ebweuna 'i me'ena, ta buki nina 'ana esana Loina 'ina Buki. Ta Esira tomota 'i bwau egogonedi, ga 'i guguyedi

buki nina manuna, ta 'i eonedi 'aene sawesawedia 'idi lolina tomota maibo'ana sida gieparuparu buki nina 'enega, ta gea'abo 'ebweu to'ase si loloina 'abo nigea nadigega buki nina. Gete marua si lolina me Diu 'edia 'aene Eaubada 'ina buki si da 'ewa 'adi 'ebelema be 'idi 'ebeloina yage yauyauna manudi.

122. Buki Loina gete to'ase?

Buki nina buki sinabwana 'ebweuna. Ta tuta gete si weyarina ga buki 'adi yau nima ; nate, Nugana, Si Apwesa, Loina, Numera, Loina 'Eruena.

123. Yaisigei Buki getedi si 'etoladidi?

Ma'etamo, mari buki 'ena, ta nuanua gete manuna. Ta sawe-sawedaia ta ona besobeso 'aene to'etoladiao yau wawasae. Ta yaudi me Diu 'idi gimi 'etoladi yauna si sawedi ga muriega si gibubudi ta mari buki be mari buki si gibubudi.

124. To'ase gete?

Me Iberiu 'idi buki be 'idi to'etoladiao yau wawasae gimi tutaia, ta 'ida Buki Tabu 'ena tupwana namo si sa 'una. Buki 'aina be to'etoladi 'aina si 'amaiaaba wawasaeiedi, ta 'enega si esinuedi Buki Tabu manuna. Ta Buki 'aina nigea si 'amaiabena sinabwana, 'enega nigea si sa 'usa'udi Buki Tabu 'enaia.

Nate 'aene tomota 'aidi si 'itaesinua nai to buki be to buki si da sa'udi Buki Tabu 'enaia. Ta 'ita esinua gote guinua sinabwana Yosaia 'i ekini 'ebweu tuta me Diu 'edia, ta 'ina tutaia Buki 'ebweuna si lobena. Ta waine 'ebweu 'ana esana Ulida, tauna Paropita esia, buki gote 'i 'awabobo'anena, ta 'aene Eaubada 'ina buki. Tomota yaudi Ulida si 'amaiabena 'enega 'ina ona si nonona ta si gwae wate 'aene Buki Tabu. Nadigega tuga yakwara 397 B.C. 'enaia, Esira buki sinabwana 'i 'awa Eaubada 'ina bukiena. Ta Esira si emisena ta buki nina si 'amaiabena 'ina ona manuna. Ta Ulida nina be Esira nina nigea si onaona 'aene Eaubada 'i gimi eonedi 'aene buki nina Buki Tabu. Taudimo si ona 'aene buki nina Eaubada 'ina Buki Tabu, manuna 'atedia taudi si mwaratoni buki nidi si onaona Eaubada manuna. Ta tuta gete 'abo'ada wate ta lotamo 'idi nuanua gote manuna.

125. Esira buki nina 'i 'awabobo'anena, ga 'enega to'ase 'i apwesa?

Me Diu si nonona ga buki gote si giyai 'i 'isina 'aene 'idi tapwaroro be 'idi guinua 'adi 'ebe 'etopwapwa Si nuena buki gote 'ina ona Eaubada 'ina ona, 'enega si eesena Tabu. 'Aidi si nuena Mosese 'i 'etoladina ta si gwae 'aene 'i 'etoladi Eaubada manuna, 'enega Eaubada to 'etoladi 'ai'aila.

126. Mwa'adega, Buki Loina gete namo me Diu 'edia 'i miami?

Nugana Buki Loina gete si eesena Buki Tabu, ta muriega 'aina wate 'etoladi si apwesa ga si eesedi taudi wate Buki Tabu. Esira 'i gwae Loina Buki Tabu yakwara 397 B.C. 'enaia. Ta manini 'aina tomota paropita 'idi 'etoladi si sa'u egogonedi buki sinabwana 'ebweuna 'ena, ta si eesena Buki Tabu. Gimi tutaia paropita 'idi 'etoladi si 'ita 'i 'isidi ta si 'amaiabedi, ta nigea si gwaegwae 'aene 'Etoladi Tabu. Ta esia Esira 'ina tuta murinaia si eesedi Tabu. Ta yakwara 200 B.C. serabenaia, tomota yaudi paropita 'idi 'etoladi si emisedi nadigega Loina 'ina Buki.

127. To-paropita be to paropita 'ina buki si sa'u egogonedi gete 'ena?

Me Diu 'idi buki gete si weyarina, ta 'ebweu 'upwa si eesena "Gimi Paropitao". Nate 'ena si sawa Yosua be, Toloinao be, Samuela 'ina buki 'erua be, Kini 'idi Buki 'erua be. Ta 'upwa 'eruena si eesena "Paropitao murimuriadi". Ta taudi Aisea be, Yeremaia be, Isikeli be, "Twelu 'idi 'etoladi" be.

128. To'ase manuna Daniela nigea si sawasawa paropitao ma'edi?

Me Diu si nuena Eaubada Yaruyaruana 'i mwa'uta Esira be Niemaia 'edia, ta 'enega si paropisai. Ta si nuena nigea 'i mwa-'umwa'uta tai 'ebweuna 'ena tuta gote 'enega. Ta Daniela 'ina buki 'i 'etoladina siterua nidi muridia, 'enega nigea si sawasawa 'aene paropita 'ina 'etoladi. Ta buki gote 'ebelema sinabwana

tapwaroro 'ena, ta tomota yaudi si 'amaiabena, 'enega si giyaina buki gote ta si sa'una mari 'upwa 'ena, ta 'upwa sinabwana gote si eesena " 'Etoladiao ".

129. 'Etoladiao getedi to'ase?

Gimi tutege ga Yesu 'ina tutaia me Diu 'idi Buki Tabu si eesena " Loina be Paropitao ". Nadigega tuga Yesu 'i ona. Ta Buki nima nidi si sawedi Loina 'ena, ta buki nidi si eesedi Paropitao nigea 'aene 'idi buki tapwaroro 'adi yau maibo'ana. Nigea sa'i. Tomota mari buki be mari buki si giyaidi ga si 'amaiabedi. Ta buki nidi tapwaroro 'ana 'ebelema, ta wate yareyare si gieapwesena, ta wate tomota si nuena sawesawedia be si ematamatana 'idi loina 'enaia. Ta buki 'aidi getedi 'adi tuta dudurana. 'Aidi gimi 'etoladi. Ta buki nidi si eesedi " 'Etoladiao ". Ta me Diu nigea si esiesinua 'ai'aila nai to buki be to buki si da sa'u 'upwa gote 'ena. Ta 'aidi mari buki si giyaidi, ta 'aidi mari buki nidi si guitoyasedi. Ta yakwara yauna si gumwara bemi, ga muriega si loina rererea.

130. To'ase manuna si nuanua dumaduma " 'Etoladiao " manuna?

Sena 'erua si ewaiwai wawasae Diu 'idi tapwaroro manuna. 'Asa 'ebweu sinabwana 'ana esana Alekisanidiria, ta 'i miami sena Itipita 'enaia. Ta 'i maa wawasae Diu 'ediega. Yerusalema namo 'i sinabwa sinena. Ta 'asa gote 'ena anua 'ebe'etoladi sinabwana 'ebweu 'i tootcoro, ta toe'itao tobo'adi 'ena si e'ita. Ta 'idi nuanua si memebaredi tomota yau wawasae 'edia. Ta boda gete esia si nuena Eaubada Yaruyaruana 'i mwa'umwa'uta tuta maibo'ana tomota 'edia, ga 'idi tuta 'enaia. Ta 'enega kapekapeana be 'etoladi tabu si apwesa tuta yaunya. Ta taudi esia buki nidi si gimi sawedi, ga muriega si loina nai sawesawedia be si sasawa 'Etoladi Tabu ma'iyana nai nigea. 'Eda gete si muriena 'enega buki yau wawasae si sawedi taudi 'aene 'etoladi tabu. Ga tuta nina 'idi Buki Tabu nina si gibunina ga 'ena Giriši si 'etoladina, buki maibo'adi nidi si 'etoladi baredi. Buki Tabu nina 'ena Giriši 'ana esana " Septuagint ".

Diu nidi si miami sena tabu 'ena si gwae Esira be Niemaia 'idi tutege Eaubada Yaruyaruana nigea 'i mwa'umwa'uta to'etoladi 'edia, ta 'enega si gwae 'aene 'idi 'etoladi nigea 'etoladi tabu. Ta 'enega taudi buki yauna si guitoyasedi.

Ta yakwara 90 A.D. 'ena 'ebweu deriegogona sinabwana 'i mai 'asa 'ebweuna 'ana esana Janinia 'enaia. Ta si lolina rererea Onaupaua Lowaenei manuna, ga buki nidi ta lobaloba 'ida Onaupaua Lowaenei 'ena batua si esinuedi deriegogona gote 'enaia.

131. Septuagint mwa'adega?

Gimi tutaia tai 'ebweuna 'ina tolosaia si ewaiwai wawasae sena yauna 'edia. Tauna goma Girisi, ta 'ana esana "Alexander the Great". Ta gote 'enega me Girisi 'idi e'ita 'i abara sena yauna 'edia, be wate 'enadi 'i sinabwa sena yauna 'edia.

Ta me Diu tausanao si apwesa Sena Tabu 'enega ga si tauya mari esenaia ta mari esenaia, ga nada si lo'asa. Ta natudiao yau wawasae si sinabwa 'ena Girisi, ta tamadio be tubudio 'enadi nigea si mwaramwaratoni.

Ta 'enega yau wawasae Onaupaua Lowaenei nigea si sawasawa. Ta totapwaroro 'adi to-anuganao nuadi 'i mwau wawasae gete manuna, ta 'enega 'ebweu boda si gibubuna. Taudi si rugu boda gote 'ena si mwaratoni 'ai'aila me Iberiu 'enadi be wate me Girisi 'enadi. Ta 'enega Onaupaua Lowaenei si gibunina ga 'ena Girisi si 'etoladina maibo'ana. Ta buki gote si eesena "Septuagint". Gote nadigega si eesena manuna 'ebweu tetera 'i apwesa 'aene tosinasinapu nidi 'adi yau sebeniti, ta 'idi guinua si losaronina 'asiata sebeniti 'ena. Gote ona nina ona besobeso, ta, tua tuga, 'ana esana 'i miami Septuagint. Septuagint nina si 'etoladina 'ena Girisi, ta 'asa Alekisanidiria 'ena, ta yakwara 250 B.C. serabenaia. Ta Onaupaua Lowaenei namo si gibunina. Sana, Onaupaua Auaua nigea si 'eto'etoladi tuta gote.

132. 'Abo'ada me Protestant 'ida Buki Tabu be taudi me Pope 'idi Buki Tabu 'adi 'ebegiedumaduma mwa'adega?

Kerisitaniti 'i sinabwa 'ai'aila to-apwesa gamwagamwanidia, ta taudi 'ena Girisi 'enega si onaona. Ta 'enega tuta nina si 'ebesa

Onaupaupa Lowaenei 'ena, si 'ebesa Septuagint 'ena, manuna 'ana sawa kapekapeana 'edia. Ta 'enega taudi buki yauna nidi me Diu si guitoyasedi si lobedi 'ena Girisi.

Ta me Roma 'idi Buki Tabu si 'etoladi barena Septuagint 'enega. Nigea si gibugibuni 'ena Iberiu 'enega. Nate 'ana 'eda 'ai'aila, manuna me Iberiu 'enadiega si gimi 'etoladina. Me Roma 'idi 'eda nigea 'i paruparu 'ai'aila. Nigea si 'eto'etoladi bara 'ena Iberiu 'enega ta 'ena Girisi 'enega tuga. Ta 'enega buki nidi me Iberiu si guitoyasedi, ta me Pope si giyaiidi.

Ta tuta nina Martin Luther 'i tooro pa'ara tapwaroro 'ai'aila be 'esasena manuna, tauna magosenao buki nidi si guitoyasedi ta to'ase nai me Diu si sa'una Onaupaupa Lowaenei 'ena, nate si giyaina, ga mari buki si guitoyasedi. Ta nigea si 'awa'awato'umaliedi, ta si gwae 'aene 'idi lema tapwaroro 'ena gidarina. Protestants yauyaudi Martin Luther 'ina 'eda si muriena. Ta boda sinabwana nina 'ida Buki Tabu si piripirinti 'ena Dobu (nate British and Foreign Bible Society) si lina yakwara 1827 A.D. 'ena 'aene 'upwa 'etoi nidi 'adi esana Loina be, Paropitao be, 'Etoladio be, si da sa'udi 'idi Buki Tabu 'edia. Ta mari buki gea'abo.

Gete 'ena ta losa'u 'ida e'ita Onaupaupa Lowaenei manuna. Ta gete 'enega sa'i ta abara be ta nuanua Onaupaupa Auauna manuna.

133. Onaupaupa Auauna to'ase?

Onaupaupa Auauna Kerisianao 'idi gimi 'etoladi ga si sa'u egogoned buki 'ebweuna 'enaia, ta buki nina 'upwa sinabwana 'eruena 'ida Buki Tabu 'enaia.

134. Kerisianao 'idi gimi 'etoladi mwa'adega?

Kerisitianiiti 'i apwesa Yesu Keriso 'enega. Tauna goma Diu 'ai'aila. Ta 'ina tutaia tonono 'aidi 'i bwau egogoned, ga muriega 'ina nuanua 'i e'itedi. Ta muriega tonono nidi si etologuguya manuna. Ta nugana si guinua me Diu dimo 'edia, ga unua 'i apwesa ga si sawara. Ta 'enega Kerisitianiiti si tauyena sena yauna

'edia, ga 'i sinabwa. Tai 'ebweuna 'i ewaiwai wawasae guinua gete 'enaia. Tauna 'ana esana Paulo, goma Diu, ta me Roma si sawena 'atua tai Roma. Ta 'ena Girisi 'enega 'i sinabwa. Tauna 'ina guinuega Kerisitianiiti 'i apwesa me Girisi 'edia, ta taudi si ewaiwai wawasae Yesu manuna.

Ta tapwaroro gete 'i sinabwa ga 'etoladi yauna si apwesa manuna. Ta 'arena 'erua si miami gete manuna. (1) Taudi Yesu si 'itena bare'uya 'idi tuta 'i abe 'i gugumwara. 'Enega si 'etoladi be 'enega yaudi si da mwaratoni 'ai'aila yage nidi Yesu 'i e'itedi be 'i guinuedi. (2) Yau wawasae si rugu ekalesia 'ena ta sawesawenaia be totapwaroro si e'itadi Yesu manuna. Ta manuna 'etoladi kapekapeana 'edia, si 'etoladi sabi e'itedi. Ta yau wawasae si 'etoladi. Ta 'aidi 'idi 'etoladi bobo'ana, ta 'aidi nigea bobo'ana. Ta 'etoladi bobo'adi si sa'u egogonedi Buki Auauna 'ebweu 'enaia.

135. Mwa'adega, gimi Kerisitiano nigea 'idi Buki Tabumo?

Ni'atu ta mwaratoni gimi Kerisitiano Diu, ta taudi Onaupaua Lowaenei si mwaratonina. Ta muriega me Girisi buki gote si 'etoladi barena, ta 'enega Kerisitiano yaunya buki gote si lobena. Ta nigea 'ebweu buki nai 'etoladi Kerisitiano si sa'u apwesa manini. Yesu 'ina tutaia Onaupaua Auauna nigea 'ebweu gidarasedaina si 'eto'etoladi. Tauna buki gote nigea 'i sawasawa, manuna 'ina mwawasa ta murinaia si 'etoladina. 'Eguma Yesu 'i ona Buki Tabu manuna 'i onaona tuga Onaupaua Lowaenei 'enega.

136. To'ase 'i apwesa gete 'enega?

Nugana nigea 'ebweuna 'i nuanua 'aene sawesawenaia be Kerisitiano 'idi Buki Tabu si da 'etoladi. Ta buki nidi nai leta nidi Kerisitiano si 'etoladidi, si 'etoladi ma'arena, ta sabi lema gosediao tuta gote 'ena. Nigea si nuanua 'aene tuta gete 'ena tomota 'idi 'etoladi si da 'amaiabena be si da eesedi Buki Tabu. Ta esia, tuta muriega 'ena, Kerisitiano si nuena sawesawedia be buki nidi si sa'u egogonedi manuna 'ebelema be, 'ebe e'ita 'ai'aila tuga. Ta buki nina si eesena Onaupaua Auauna.

137. Mwa'adega Onaupaua Auauna 'i apwesa esa?

Gimi Kerisianao yage yauna nigea si sinasinapudi, ta 'enega 'aina tuta si tauya gesi, ta 'aina tuta si e'ita gesi, ta 'aina tuta nigea si loiloina 'ai'aila. Ta 'aina tuta si neneta. Ta 'aina tuta mari nuanua be mari nuanua si apwesa, ta 'aidi si 'etoladi sabi simana 'ana paruparu. Ta yaudi Yesu nigea si 'ita'ita, ta nuanuadi be yage yauna si da nono Tauna manuna. Ta 'enega totapwaroro 'ai'aila 'aidi, be gimi tononoyao 'aidi si 'etoladi ga yage yauna si simanedi be si gieparuparuyedi. Gote 'arena Onaupaua Auauna 'i apwesa. Tomota nuanuadi lema ta buki gote si 'etoladina 'aene 'ebelema nina. Ga tuta gote 'enega ga batua buki nina 'ebelema sinabwana.

138. Mwa'adega, to'etoladi gotedi si 'etoladi manuna nuanuadi Buki Tabu Auauna si da gibubu?

Onaupaua Lowaenei 'ana to'etoladio nigea si mwaramwaratoni Buki Tabu. Sana nigea 'ebweu Buki Tabu 'idi tutaia. Ta taudi si 'etoladi Onaupaua Auauna si mwaratoni Buki Tabu. Ta 'eguma ta sasawa leta nidi si 'etoladidi, 'ebweuna namo 'i gwae 'aene 'ina buki Buki Tabu. Nate "E'ita'ita". Paulo 'i gwae 'aene 'aina tuta 'i 'etoladi Yaruyaru Tabu 'ina lemega ta 'aina tuta 'i gwae 'aene tauna tebweuna 'ina nuenuaga 'i 'etoladi. Ta buki yaulyaudi tuga si 'etoladidi sabi lema tomota 'edia, ta sabi gieparuparu 'idi nuanua. Ta 'ebweuna 'ebweuna 'i 'etoladi boda gote manuna.

139. Mwa'adega, tapwaroro Kerisitiani 'i e'are be Buki Tabu 'i 'etoladi?

Nigea sa'i. Gimi Kerisianao si nuena nigea sawesawedia be Buki Tabu 'ebweu si 'etoladi. Manuna si nuena Yesu 'i abe 'i ilama bare'u gete 'enaia. Ta tuta dudurana 'idi nuanua 'aene gibwa 'i 'i mamai. Ta 'enega si gwae, " 'Abo gibwa 'i nai elaia Yesu 'i mamai to'ase 'ana bobo'ana be Buki Tabu ta 'etoladi? " 'Enega nigea si tootoo be Buki Tabu si gibubu.

140. Mwa'adega, Kerisianao 'idi buki 'aidi si 'etoladina Yesu 'ina mwawasa 'ana tuta serabenaia?

Kerisitiani 'ina gimi yakwara pipiti 'edia buki yau wawasae si apweapwesa. Ta nigea si 'eto'etoladidi 'aene Buki Tabu. Paulo

'i 'etoladi me Tesalonaika 'edia manuna 'i mwaratonidi ta 'enega kapekapeana 'i lemedi tuta mwau 'ena. Ta muriega mari tomota si sawena leta nina, ta si gwausoara manuna 'i lemedi taudi wate. Ta nadigega tuga si lobena leta yauna manudi.

141. Ta mwa'adega leta getedi si 'ita'i'ita esedi?

Nugana 'ebweu church 'ina leta 'i 'ebwaea mari church 'ena ta si sawena. Ta 'aidi leta nina si 'etoladi barena mari pwepwai 'ena, ta 'enega si 'ewa ataena. Ta church 'aina 'idi leta yau wawasae si 'etoladi baredi, ta 'enega 'idi buki Kerisianiti manuna yau wawasae. Gote nadigega leta si 'ita'i'isidi. Ta 'eguma gimi leta si loseyena, mari church ni'atu 'i 'etoladi barena. Ta 'enega si giyai'i'isina.

142. Maisa Onaupauga Auauna si 'etoladina?

Nigea 'ebweu to'ase si da 'etoladina Yesu 'ina tutaia. Ta esia yakwara 50 Yesu murinaia si e'are, ga yakwara 150 Yesu murinaia si losa 'una 'etoladi getedi.

143. Yaisigei Onaupauga Auauna si 'etoladina?

Ma'etamo mari buki 'ena ta nuanua buki 'ebweuna 'ebweuna manuna, be 'enega ta e'isa 'ai'aila enaida gete. (Wate, wa da sawa buki "Onaupauga Auauna" 'ena, ga 'ana e'isa wa da loba. R V.G.)

144. Yaisigei 'edia Onaupauga Auauna si 'etoladina?

Buki 'ebweuna 'ebweuna si 'etoladina mari boda be mari boda manudi. Ta sawesawedaia ta e'isa besobeso be ta gwae Onaupauga Auauna si 'etoladina me Girisi be me Iberiu 'edia, be 'enega si da mwaratoni Yesu Yeoba Eaubada Natuna, ta 'i tooro limana mwawasega, ga mayawasina 'ataia 'i miami. Ta wate 'aene si da mwaratoni Yesu Onaupauga Auauna 'i 'ebwaedi be 'enega kapekapeana yauyaudi si da 'esasa Eaubada matanaia.

Nate, Onaupauga Auauna si 'etoladina sabi e'ita Yesu 'aene Tauna To'etoseyana 'ai'aila, ta bare'u gete 'ena 'ina church 'ana lopa'eru be 'ana tosimana.

145. Mwa'adega, Church maibo'ana si ona lelelea buki maibo'adi manudi?

Nigea sa'i! Nugana si nuanua dumaduma. Ta si eonaona ga yakwara yauna si gumwara bemi ga muriega si lolina rererea.

146. To'ase manuna si nuanua dumaduma?

(A) Buki 'aidi tomota yau wawasae si mwaratonidi, ta buki 'aidi pu'epu'edi si mwaratonidi. Wa'ita, Roma 'ena yaudi 'E'ita'ita si mwaratonina, ta Alekisanidiria 'ena pu'epu'edi si mwaratonina. Ta 'enega lowaenei ga tuta gete 'ena Roman Catholics si obobomena sinabwana, ta Greek Catholics nigea si da obobomena sinabwana.

(B) Tologuguya 'aidi 'ebweu buki si tupu wawasaeiena, 'enega 'idi tononoyao wate si tupu wawasaeiena. Ta tologuguya 'aidi buki nina si sinarina, ta 'enega 'idi tononoyao si sinarina. 'Enega nigea si onaona rererea. Ta nigea kapekapeana gimi tutaia 'ebweu deriegogona si guinua be 'enega si lolina rererea.

147. Yaisigei si esinua to buki be to buki si da sa'u egogona Onaupaua Auauna 'enaia?

Yakwara 300 si gumwara Yesu 'ina tubua murinaia, ta buki yau wawasae si m'ami. Ta 'aidi 'ebelema sinabwana Kerisitiani manuna ta 'aidi 'idi lema gidara kwakwaiona. Ta tomota buki nidi si sawedi ta 'aidi si 'amaiabedi ta 'aidi si quitoyasedi. 'Enega tomota tuga si esinua taudi; be to'ase nai 'i lemedi sinabwana 'idi tapwaroro 'ena si giyaina. Ta muriega deriegogona 'ebweuna 'i lolina pa'ara to-ekalesia 'edia maibo'adi manudi.

148. Mwa'adega si esinua esa to buki be to buki si da sa'u egogona?

Gete 'ena 'abo'agu nuanuagu be ona auauna 'ebweuna ya 'etoladina, ta esia ya 'ebesa yogenena 'ena Dobu. 'Enega ya 'etoladi 'ena Dimudimu. Ta ona nina "inspire". Inspire gete si g'ibubu ona 'erua 'edia. Ona 'ebweuna 'abo'ada ta 'etoladi "ena", ta 'eruena tupwana nadigega "eyawasilagalaga". Buki Tabu' ena Iberiu ta 'ena Dimudimu ona 'eruena gote si 'etoladina tuta nina Eaubada tai 'i mweru-ruina bare'u nedilinea, ga yawasina 'i sa'una 'ubusuna 'enaia. Ta 'aina tuta ona nina si 'etoladina 'ena Dimudimu ta 'atua 'yagila".

Ta 'enega sawesawedaia ta gwae 'aene ona gete "inspire" 'ana li'ama Buki Tabu manuna gete nadigega. Tai 'ebweuna 'i miami, ta Eaubada 'i mai 'enaia. Ta tai nigea 'i da 'itena, nadigega tuga yagila nigea 'i da 'itena. Ta esia 'i lotoona, nadigega tuga yagila 'i lotoona. Ta tuta gote 'ena Eaubada nuanua 'aina 'i sa'una tai nina nuanua. Ta tai nina 'i nuanua tauna yage nina manuna. Ta 'i 'ebesa tauna Eaubada 'ina nuanua nina manuna, ga muriega 'i sinabwa 'ai'aila 'enaia, ta 'atena 'i giyaina. Ta 'enega tai nina 'i tooro be yage nina manuna Eaubada 'i gimi 'i eonena 'i simanena nai 'i guinuena, ma'ina nua tagwara ta ma'ina waiwai maibo'ana. Nigea 'i nuanua 'i'isi tauna. Ta yage nina manuna Eaubada nuana 'i gimi 'eyabena, ga manuna 'i nuanua tauna, gote namo 'i nua 'i'isina. Tai gote manuna ta da ona 'aene Eaubada ni'atu 'i "inspire". Gea'abo ya 'eto'etoladi 'aene 'Eaubada 'i enua sa'uiena' Manuna gote 'atua Eaubada namo 'i nuanua saroni yage 'ebweuna manuna ta muriega 'ina nuanua losalosaronina 'i sa'una tai 'enaia. Gote 'atua tai nigea 'ebweuna to'ase 'i nuanua tauna. 'Abo ta onaona 'inspire' manuna sawesawedaia ta nua 'i'isi sinabwana Eaubada be tai nina siterua tuga si guiguina ta siterua si nuanua.

Tuta yauna tai nigea 'i gimi nuanua yage nina manuna. Eaubada nuanua nina 'i gimi sa'una, ta muriega tai nina 'i giyaina, ga 'i nuanua manuna. Ga muriega nuanua nina 'i sinabwa 'ai'aila ta nuana maibo'ana 'i 'ewena.

'Ana 'ita nadigega Eaubada tai 'ebweuna nuana 'i gimi 'eyabena yage 'ebweuna manuna, ta muriega tai nina 'i nuanua wawasae gote manuna, ta Eaubada 'ina lemega 'i maedana 'ai'aila 'enaia.

Ta nadigega si onaona Buki Tabu manuna. Si gwae tai 'i 'etoladina tauna nimanega, ta nigea taunamo 'ina nuanuega. Eaubada 'i gimi inspire tai nina 'enega 'i 'etoladi. 'Enega si gwae 'aene buki nina "inspired" buki.

Nuanua gote inspire manuna nuanua kadekadelina. Tomota yaudi Mosesa 'ina tutega si nuena Eaubada paropitao 'i inspire 'ebweuna 'ebweuna. Ta tuta nina Ulida 'i tooro 'anua tabu sinabwana 'ena Yerusalema 'ena, 'i gwae 'aene Loina 'ina Buki Eaubada ni'atu 'i inspire. Ta 'enega tomota yaudi si 'amaiabena.

Ta Yesu 'ina tutaia me Diu si gwae 'aene Onaupaua Lowaenei inspired buki, manuna si nuena Eaubada to'etoladi 'i gimi inspire ga muriega si 'etoladi. Ta tuta muriega Kerisitiano si 'etoladi wate Yesu be 'ina guinua manudi, ta yaudi si sawedi ta si gwae 'aene leta nidi Eaubada 'i inspire. Ta sawesawe'ai'ailidaia ta da nua'i'isi taudi si 'etoladi nigea si gwaegwae 'aene 'idi leta inspired leta. Ta esia taudi si sawedi si eesedi inspired buki, nai inspired leta.

149. Mwa'adega, Kerisitiano Onaupaua Lowaenei si eesena inspired buki?

Nigea kapekapeana be ta lotamo 'ai'aila enaida gete 'ena. Tuta yauna tomota yaudi si 'amaiabedi ta 'aina tuta 'aidi si gibunidi tupwana. Yesu esia 'i 'amaiabena, ta wate 'i gibunidi. Wa'ita Madiu 5:22, 28, 32, 34, 39, 44. Ta 'aina tuta Yesu Onaupaua Lowaenei 'ina e'ita nigea 'i 'awabobo'aned. Wa 'ita Loina 'Eruena 24:1-4, ta 'ina ona gete manuna Marika 10:4-5 'enaia. Nadigega tuga Paulo Onaupaua Lowaenei 'ina lina lodaba manuna 'i gibunina, ta mari guinua 'aina wate 'i pilisinedi.

Ta pwaru yau wawasae Onaupaua Lowaenei si 'amaiabena be si gwae 'aene Eaubada buki nidi 'i inspire.

150. Mwa'adega Kerisitiano 'idi leta si sakowasi dadana mari 'asa be mari 'asa 'edia?

Paulo 'ina 'etoladi yauna 'i 'etoladi mari church 'enaia ta mari church 'enaia. Nigea 'i 'eto'etoladi daidaita. Ta leta nidi si sawedi totapwaroro 'edia. Ta yaudi si nonona, ta 'aidi si 'etoladi baredi. Ta Paulo 'ina 'etoladi si sa'una church 'ina dedewaga 'ena. Ta tuta yauna si sawena tapwaroro 'enaia. Ta Kerisitiano yaudi si adau ga si tauya mari 'asa 'edia. Ta 'aina tuta mari 'etoladi si nonona, ga nuadi 'i 'ewena, 'enega si 'etoladi barena ga tuta nina si apwesa limana 'idi 'asaia leta nina si sawena 'idi tapwaroro 'enaia, ta tuta yauna si 'ebwaena 'idi church 'enaia. Ta 'enega leta nidi si eyau, ga church 'aidi leta yau wawasae si lobedi. Ta gote nadigega 'idi leta si sinabwa, ga si eyau sena yauyauna 'edia.

151. Buki nidi si sa'u egogonedi mwa'adega 'adi 'ita ?

Gimi tutaia buki nidi si gibubudi pwepwai dudurana ta gilelena tupwana 'enega, ga si wasiena kaiwe pulipulidi 'erua 'edia. Ta 'ebenugana ta 'ebelosaroa si sa'u pa'aridi kaiwe nidi 'edia. 'Abo buki yauna si lobedi, 'adi 'ebesa'u sinabwana si gibubuna. Muri-ega yawa bababadi si gibubudi sipi bwaranega, ta yawa nidi si sailidi, ga 'ana 'ita tupwana nadigega 'ida buki, ta esia bado wawasae ta mwau wawasae. Ta 'adi esana si sa'una buki 'ebweuna 'ebweuna 'enaia, be 'enega si loba kapekapeana.

152. To 'etoladi si gimi 'etoladina Onaupaua Auauna 'ena ?

Yaudi si gwae 'aene Paulo 'ina leta 'ebweuna me Tesalonaika 'edia gimi 'etoladi.

153. Ta leta murimuriadi mwa'adega ?

Tesalonaika si gimi 'etoladina, ga muriega me Galetia 'edia, ta me Korinita 'edia, ta muriega me Roma 'edia, ga me Pilipai 'edia, ga me Kolose 'edia, ga me Epeso 'edia.

154. Mwa'adega, Paulo 'ina 'etoladi si gimi sa'u egogonena buki 'ebweuna 'enaia ?

Tamo. Tetera Bobo'ana 'ata si gimi sa'udi 'ida Buki Tabu 'ena, manuna Yesu teterina, ta nigea manuna si gimigimi 'etoladidi. Tetera Bobo'ana 'ata 'etoladi murimuriadi tuga. Paulo 'ina leta si gimi apwesa church yauyauna 'edia, 'enega taudi si gimi sa'u egogonedi.

155. Maisa Tetera Bobo'ana 'ata si 'etoladidi ?

'Ebweu tuta Pita 'i miadudurana Roma 'enaia. Ni'atu 'i etai sinabwana, ta 'ina tuta 'i abe 'i gugumwara. Tai 'ebweuna 'ana esana John Mark (Yoni Marika) Pita 'i lemena. Ga Yoni Marika gete yage yauyauna nidi Pita 'i guguyedi 'i 'etoladi buki 'ebweuna 'ena. Gote nadigega Pita 'ina emwasara be Pita 'ina nuanua Yesu manuna 'i giyai 'i isidi. Ta gete nadigega Tetera Bobo'ana Marika 'i 'etoladina 'i apwesa. Marika 'i gimi 'etoladi ta muriega Tetera Bobo'ana 'etoi wate si apwesa.

156. Maisa Tetera Bobo'ana 'ata si sa'u egogoned i?

Gimi totapwaroro nuanuadi sinabwana be Yesu teterina si da simana sena yauyauna 'edia. Ta si 'itena Tetera Bobo'ana 'ata nidi mari yage be mari yage si simanedi Yesu manuna. Ta yage nidi Madiu 'i 'etoladidi me Diu nuanuadi sinabwana si nono. Ta yage nidi Luke 'i 'etoladidi toapwesa nuanuadi sinabwana si nono. Ta me Girisi nuanuadi Yoni 'ina 'etoladi. 'Enega buki 'ata si sa'u egogoned i ga 'enega Yesu 'ana ma'ama'ayau si loba 'ai'ailina.

157. Maisa buki getedi si sa'u egogoned i Buki 'ebweuna 'ena?

Nigea ta mwaramwaratoni maisa nai buki 'ata nidi si sa'u egogoned i buki 'ebweuna 'enaia. Ta to ekalesia 'aidi si 'etoladi taudi 'aene yakwara 125 A.D. 'ena buki 'ata nidi si miaegogona buki 'ebweuna 'ena.

158. To'ase 'ana bobo'ana be Tetera Bobo'ana 'ata si sa'u egogoned i buki 'ebweuna 'ena?

Kerisitiano si onaupaua 'aene Yesu 'ina loinega si da tauya. Ta Tetera Bobo'ana 'ata 'edia Yesu 'ina ona maibo'ana si miami. Ta 'enega 'i lemedi be buki 'ebweuna 'ena si sa'u egogoned i. Ta yakwara 150 A.D. 'enega tetera nidi si sawedi ta si 'amaiabedi 'idi tapwaroro 'ena nadigega Onaupaua Lowaenei si sawena ta si 'amaiabena. 'Idi nuanua 'aene tetera nidi si loinedi nadigega Onaupaua Lowaenei 'i loinedi.

159. To'ase manuna lolina gote si tagwarena Tetera Bobo'ana 'ata 'edia?

Gete 'arena. (1) Buki nidi 'edia Yesu 'ina ona be 'ina guinua si 'etoladidi. Ta tuta nina gimi tonono si mwawasa, ga nigea 'ebweuna 'i miami ga Yesu 'i 'itena be 'i nono 'ai'ailina, nate 'enega buki 'ata nidi si sinabwa tomota matadia. (2) Lolina si tagwarena 'edia manuna tomota si sawedi ga 'etoseyana si lobena, wate si sawedi ga waiwai garewega si lobena, ta si maa Yaruyarua Tabunega.

160. Mwa'adega, gete 'arena be 'enega mari buki wate si 'esinuedi Onaupaupa Auauna manuna ?

Tamo. Buki 'ebweuna 'ebweuna si toona nadigega. 'Abo tomota 'i lemedi, ga Yesu 'ina 'etoseyana si lobena, buki nina si 'awabobo'anena. Ta 'eguma nigea 'i lemedi sinabwana si gutoyasena. 'Enega tomota si 'esinua to buki 'i lobwenena be si sa 'una Onaupaupa Auauna 'ena.

161. 'Eda gete 'eda bobo'ana nai nigea ?

'Esinua gote nadigega bobo'ana wawasae. To'ase 'ana bobo'ana be buki 'ebweuna si eesena Buki Tabu ta 'abo tomota nigea 'i lemelemedi be Eaubada si loba ? 'Abo buki nina Eaubada ta 'ina 'etoseyana nigea 'i me'eme'e 'edia nigea 'ana bobo'anamo tapwaroro manuna. Te 'eguma yau wawasae 'etoseyana si lobena buki nidi 'ediega 'i lobwenedi be si 'amaiabedi be si eesedi Buki Tabu.

162. Mwa'adega, buki maibo'adi si miami Kerisitiano 'edia be 'enega kapekapeana si 'esinua maibo'adi 'ediega ?

Nugana buki 'aina nigea si apweapwesa sena yauna 'edia, ta ni'atu yakwara 200 si gumwara ga buki nidi si apwesa sena yauna 'edia be kapekapeana si 'esinua yauyaudi manudi.

163. To'ase manuna Paulo 'ina leta si 'amaiaba wawasaedi ?

Paulo tapwaroro 'i gimi asona sena yauna 'edia. Ta 'i ewaiwai wawasae Yesu manuna. Ta yaudi si 'amaiabena manuna yage 'ebweunamo 'i guinuena. Yesu 'i guguyaena. Ta muriega Luke 'i 'etoladi Guinua ga 'i emwasara sinabwana Paulo manuna, ta 'enega yaudi si sawena ga Paulo si tupuna 'ina guinu manuna, ta 'ina leta si sawedi ma'idi gwausoara.

164. Mwa'adega, Paulo buki 'aina 'i esinuedi Onaupaupa Auauna manuna ?

Paulo buki 'aidi 'i 'etoladidi ta nigea 'i 'eto'etoladi 'aene buki nidi si da eesedi Buki Tabu. Paulo 'i nuena Yesu 'i abe 'i ilama, 'enega to'ase 'ana bobo'ana be buki si 'etoladi tuta 'i meemai manuna ?

165. Yaita buki yaudi 'i gimi sa'u egogoned i Onaupupa Auauna manuna.?

Tai 'ebweuna 'ana esana Marcion 'i gimi sa'u egogoned i nadigega tauna 'ina nuanua. Marcion ma 'ina waga sinabwadi, be to esaesa. Ta tauna goma Girisi. Ta me Girisi 'idi nuanua 'i 'amaiabedi wawasae, ta nuanuana me Girisi si da nugana yage yauyauna 'edia. Ta 'i mwaratoni tomota yaudi me Iberiu 'idi Buki Tabu si emisena. Ta 'enega nuana 'i mwau, manuna me Iberiu 'idi nuanua si nugana tapwaroro 'enaia. Ta Marcion Onaupupa Lowaenei 'i sawena, ga tuta yauna Yeoba Eaubada si simanena 'aene gamwasoara 'arena. Ta Yesu Yeoba Eaubada 'i guguyaena 'aene To'atenua'ole'ole Sana. 'Enega Marcion me Iberiu 'idi nuanua 'i guitoyasena. Ta 'enega Kerisitiano 'idi leta nidi Yeoba si simanena 'atenua'ole'ole 'arena 'i esinuedi ga 'i sa'u egogoned i Buki 'ebweuna 'ena, ta mari leta 'i guitoyasedi.

166. Mwa'adega to ekalesia 'ina buki nina si 'ewena?

Yau wawasae 'ina buki si sawena ta si nuanua manuna. Ta muriega si guitoyasena, manuna yage yauna nigea 'i simasimantedi, ta nuanua 'aidi 'i sa'u kwaied i. Ta 'ebweu yage bobo'ana wawasae 'i apwesa 'ina guinuega. Totapwaroro yaudi si nuena sawe-sawedia be 'ebweu Onaupupa Auauna si da gibubuna.

167. To buki be to buki Marcion 'i sa'u egogoned i 'ina buki sinabwana 'enaia?

Marcion Luke 'ina 'etoladi 'i gimi 'esinuedi, manuna Luke goma Girisi. 'Enega Paulo 'ina leta teni si muria (nate Galetia, I be II Korinita, Roma, I be II Tesalonaika, Epeso, Kolose, Pilipai, Pilemoni). Ta Marcion 'ina buki 'ana esana "Antithesis" 'i sa'una.

168. Ta buki sinabwana gete mwa'adega?

Nigea 'i mia dudurana. To'ase nai bobo'ana nate 'ebelema 'i miami. Ta to'ase nai nigea bobo'ana 'i sawara. Marcion 'ina 'etoladi 'i sawara. Ta 'ina nuanua Onaupupa Auauna manuna 'i miami.

169. To'ase manuna Kerisitiano si tootoo be Buki Tabu si da gibubu?

Kerisitiano be wate 'idi church yau wawasae si miami sena yaudi 'edia bare'u maibo'ana 'enaia. Ta yage 'ebweuna namo 'i yonidi 'ebweuna 'ebweuna 'ena, ta nate 'idi oboboma Yesu 'enaia. Nigea 'ebweu lolina 'i miami be 'enega yaudi si nua 'i 'isina. Nigea si lololina rererea bapitaiso manuna, nai tologuguya manudi. Ta nigea si gibugibubu 'idi e'ita manuna. Ta 'enega 'aidi si guguya ta yage yauna nigea si mwaramwaratoni. Ta 'aidi yage bokobokodi si e'itedi, ta 'aidi 'idi nuanua 'i piligesi wawasae. Sawesawedia si da 'ebesa 'ebe 'etopwapwa 'ai'aila 'ebweu be 'enega yauyaudi si da pilimasina. Sawesawedia si da lolina be si da gwae, "Gete nadigega Kerisitiano si yareyare be si emisa, be gete nadigega si bubuna." Ta 'ebweu yage namo 'i miami yauyaudi 'edia, nate 'etoladi Kerisitiana yauna. Gote 'ebe 'etopwapwa 'ai'aila, 'eguma si lolina rererea buki yaudi manudi.

170. To'ase Kerisitiano si guinua buki be 'etoladi nidi manudi?

Tuta yauna si sawedi 'idi tapwaroro 'ena nadigega 'abo'ada tuga ta guinua batua. Ta yaudi nigea si ekalesia si rugu anua tabu 'edia be buki nidi 'adi e'ita si nonona, be tologuguya be totapwaroro si simana 'idi tapwaroro matadia. Ta tuta yauna tologuguya buki tupwana 'i sawena be 'enega yaudi si eonaona 'upwa gote manuna. Ta gote 'enega 'idi tapwaroro si giepa'arina, ga 'ana loeposeyana si lobena.

171. Yaita 'i lolina ga to buki be to buki si sawedi?

Tuta yauna 'asa 'ebweuna 'ebweuna tai 'ebweuna nai tai 'erua nai 'etoi si 'esinuedi 'aene si da lolina 'idi tapwaroro manuna. 'Eguma 'idi boda nigea 'i sinasinabwa, tonugana 'ebweunamo si 'esinuena ta 'ana esana si 'ebwaena 'aene "Presbyter" (presbyter 'ana gibui tonugana). Ta 'asa 'aidi sinabwadi ta 'edia tonugana tupwana yauna. Ta tauna 'i nugana 'ediega 'ana esana si sa'una 'aene "Bishop". Bishop 'ana esana si gibunina 'ena Dobu 'aene

"To'ita'i'ita". Ta anua tabu nina 'i sinabwa wawasae 'ana to'ita-'i'ita si eesena "papa bishop" nai "pope bishop". Ta gete tuga me Roma si eesedi pope.

Taudi boda getedi si lolina tobuki be tobuki si da sawa 'idi church 'edia. Nigea 'ebweu wate 'i miami be 'enega 'i da lolina. Ta muriega tologuguya 'ai'aila ta waiwaidi si apwesa, ga taudi 'idi nua-nua buki 'ebweuna 'ebweuna manuna si sinabwa. Tai gote 'ebweuna 'ana esana Justin Martyr, tauna Roma 'ena 'i etologuguya.

172. Justin Martyr yaita ?

Justin goma Girisi, ta 'i nua 'ebuni Epeso 'enaia yakwara 135 A.D. serabenaia. Muriega 'i tauya Roma 'enaia be 'i sinabwa tapwaroro 'ena. Tauna nuanuana be tetera bobo'ana 'ata si da sa'u egogona buki 'ebweuna 'ena, ta gea'abo tetera bobo'ana 'ebweunamo si sa'usa'u nadigega Marcion. Ta yaudi si nonona ta 'ina mwawasa 'ana tuta serabenaia, yau wawasae si nuanua rererea 'aene buki 'ata nidi si da 'amaiabedi. Muriega tai 'ebweuna 'ana esana Tatian 'i sinabwa.

173. Tatian yaita ?

Tatian 'i etonono Justin 'enaia. Ta tauna tetera bobo'ana 'ata 'i 'ewedi ga 'i gibubudi, ta 'atua tetera 'ebweunamo. Buki nina 'i 'etoladina 'ena Siria.

174. To'ase 'i apwesa 'idi guinuega ?

Kerisitianao yaulyaudi tetera bobo'ana 'ata nidi si 'ewedi ta si sawedi nadigega Onaupaupa Lowaenei, ta 'aene Buki Tabu.

175. Mwa'adega, church maibo'ana si lolina nadigega ?

Tuta gote 'ena nigea si lololina nadigega, ta nigea kapekapeana si lolina nadigega, manuna nigea 'ebweu tuta deriegogona si guinuena be sena yaulyaudi 'ena si mai. Si loinedi taudi tuga, 'ebweuna ta 'ebweuna.

176. Maisa si too be si lolina rererea gete manuna ?

Yakwara 180 A.D. 'ena Kerisitianao 'asa Roma 'ena si miami si too be 'ebweu deriegogona si da guinua be 'enega deriegogona nina 'i da lolina Buki Tabu be tapwaroro 'ina e'ita manudi. Ta church 'aidi me Roma si lemedi 'idi nuanua gete 'ena. 'Enega

yauyaudi si nuanua nadigega si eesedi "Catholic". Catholic 'ana gibui 'bare'u maibo'ana 'ena", be "sena yauyauna 'edia". (Tuta gete me Roma si eesedi taudi "Roman Catholic Church" manuna taudi 'idi loina 'ebweuna sena yauyauna 'edia. Me Girisi 'idi church 'ana esana "Greek Catholic Church", ta taudi ta me Roma si dumaduma. Ta 'aina tuta me Anglican 'idi church si eesena "Anglican Church Catholic", manuna 'idi nuanua 'ebweuna sena yauyauna 'edia.)

177. Yaisigei si gimi nuanua gete nadigega ?

'Adi esana nigea ta mwaramwaraloni tuta gete. Ta gimi tutaia 'idi nuanua 'ebelema sinabwana.

178. Gimi Catholic Church gete 'ina nuanua to'ase?

'I nuanua 'aene sawesawenaia be si loina rererea bapitaiso manuna, wate 'Inapwana 'ina E'ai Tabu manuna, ta wate Kerisianao 'idi yareyare manuna. Ta wate 'idi nuanua sawesawenaia be Onaupaupa Auauna si da gibubu. Ta nadigega si guinua.

179. To buki be to buki si sa'u egogoned i 'idi Onaupaupa Auauna 'enaia?

Gete buki nidi :- Madiu, Marika, Luke, Yoni, Guinua, Roma, I be II Korinita, Epeso, Pilipai, Kolose, Galetia, I be II Tesalonaika, Pilimoni, Taito, I be II Timodi, Yuda, I be II Yoni, Solomoni 'ina Sinasinapu, Yoni 'ina E'ita'ita, Pita 'ina E'ita'ita, Hermas 'ana To'ita'i'ita-sipi. Ta Buki murimuriana gea'abo si sawasawa Anua tabu 'enaia.

180. Mwa'adega, yaudi 'idi esinua gete si 'awabobo-anena?

Nigea! Yaudi si gwae tetera bobo'ana 'ata, be Paulo 'ina 'etoladi bobo'adi, ta mari buki manuna si enuanarua. 'Aidi si guitoyasedi.

181. Yaisigei si loina Onaupaupa Auauna 'ina bukiao manudi?

Yakwara yauna mari boda be mari boda si nuanua gete manuna. Ta sena 'aina 'edia si loina taudi, ta gosediao 'idi nuanua manuna nigea si 'ebe'ebesa.

Ta yakwara 325 A.D. 'ena deriegogona sinabwana si guinuen a 'asa 'ana esana Nicaea 'ena. Ta tai 'ebweuna 'ana esana Athanasius 'i nuganedi ga si lolina rererea 'idi tapwaroro 'ana yareyare manuna. Ta yakwara 367 'ena Athanasius nina 'i 'etoladi church yauna 'edia Easter 'ana tutaia, ga buki nidi si miami 'ida Onaupaupa Auauna 'ena tauna 'i 'inamedi 'aene sawesawedia si da sa'u egogonedi. 'Ina ona gete ona sinabwana, ta yaudi si 'amaiabena. Ta nigea si lololina tuta gote 'ena. Ta esia yakwara yauna si gumwara bemi ga muriega si lolina.

182. Ta buki nidi si miami 'ida Onaupaupa Auauna 'ena mwa'adega si esinua esedi?

Si lolina be 'enega buki nidi aposetolo 'ediega si lobedi si da sa'u egogonedi. Tuta gote Paulo si sawena aposetolo ma'edi.

183. Ta Guinua be Luke mwa'adega?

Paulo gosi'ai'ailina 'ebweuna buki getedi 'i 'etoladidi. Ta yage yauna si simanedi Yesu manuna ta Paulo manuna, 'enega si gwae 'atua Paulo tauna 'ina 'etoladi, manuna 'ina nuanua si miami 'edia. 'Enega si giyaiddi.

184. Mwa'adega, church maibo'adi si ona rererea Onaupaupa Auauna gete manuna?

Nugana nigea si erererea. Alekisanidiria 'asa sinabwana, ta Diu yau wawasae si lo'asa 'enaia. Yerusalema 'ena nigea Diu yaudi tuta gote, ta esia Alekisanidiria 'ena yau wawasae. Ta tai 'ebweuna 'ana esana Clement 'i nuganedi tuta gote, ta taudi sena gote 'ena si nuanua dumaduma, ta me Roma nigea si lemelemedi.

185. 'Enega to'ase 'i apwesa?

Alekisanidiria ta church yaudi bomatu 'ena si miami, si guitoyasa Roma be church yaudi 'ebwaga 'ena si miami 'idi nuanua. Ta tuta dudurana si eonaona. Ta church nidi 'ebwaga 'ena si miami si ewaiwai. 'Eguma Clement ta church si miami bomatu 'ena si ewaiwai, 'ida Onaupaupa Auauna 'i da dumaduma tuta gete. Gete 'enega ta mwaratoni tomota 'idi nuenuega Onaupaupa si gibubuna ga si sa'u egogonedi.

**186. Ta Onaupauga Auauna 'ina waiwai ta 'ana bobo-
'ana tuta gete 'ena mwa'adega?**

Onaupauga Auauna 'ina onega tomota si mai Yesu 'ena ga si mwaratonina. Tauna 'i tooro apwesa buki yawana 'ebweuna 'ebweuna 'enaia. Kiniao 'idi kini Tauna. Toloinao 'idi toloina Tauna. Eaubada Natuna, ta To'etoseyana 'ai'aila.

Buki gete ta sawa, ga 'etoseyana 'ana 'eda ta loba, ta waiwai wate ta 'ewa. Tomota be church 'ebweuna 'ebweuna 'i ewaiwai buki gete 'ina onega. Ta yaita nai 'i sasawa 'ai'aila Eaubada 'enana 'i da nono 'ina onega.

TRANSLATIONS DEPARTMENT
CANBERRA BIBLE HOUSE

